

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Odraz komunistické propagandy v prózách
s dětským hrdinou 50. let 20. století**

Diplomová práce

Vypracovala: Lenka Fričerová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radek Malý, Ph. D.

Olomouc 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou magisterskou diplomovou práci
vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a odborné literatury.

V Olomouci 9. 4. 2014

.....

Lenka Fričerová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat doc. Mgr. Radku Malému, Ph. D. za vedení práce a podnětné rady. Velké díky patří také mé rodině za podporu.

Obsah

Úvod	6
1 Teoretické uvedení do problematiky	9
1.1 Definice komunistické propagandy	9
1.2 Postavení literatury pro děti a mládež v tehdejší společnosti	12
2 Kolektivismus	15
2.1 Potlačování individualismu	16
2.2 Osamělý hrdina a kolektivistická výchova	17
2.3 Pionýrský kolektiv jako dospělý kolektiv	18
2.4 Dospělá osoba vedoucí děti ke komunismu	19
2.5 Pozitivní a negativní dospělé postavy	20
2.6 Pionýrský kolektiv proti jiným kolektivům	23
3 Budování socialistické vlasti	25
3.1 Mládí jako zdravé jádro nové vlasti, soutěže a brigády	25
3.2 Úderníci a úderky v továrnách a ve školách	27
3.3 Dívky na pracovních pozicích chlapců	29
3.4 Budování továren	30
3.5 Zakládání jednotných zemědělských družstev	31
3.6 Fascinace technikou	32
4 Vlastenectví	35
4.1 Slovanství, uctívání Sovětského svazu	35
4.2 Vyzdvihování vlasteneckých hodnot a symbolů	38
4.3 Různé náhledy na české dějiny	40
5 Dělník a horník jako hrdinové proti zemědělci	44

6	Kritika kapitalismu v souvislosti s válkou a bojem za mír	47
6.1	Nenávist k válce	48
6.2	Boj za mír	50
6.3	Kritika USA	51
6.4	Kritika Německa	53
6.5	Obdivování Rusů a sovětské armády	55
6.6	Partyzáni a nahlížení na ně společností	57
7	Kritika náboženství a církve	58
7.1	Prezentace křesťanských zásad	58
7.2	Církev jako pokrytecká organizace	59
7.3	Zobrazované postavy věřících lidí	61
8	Pionýr jako hlavní hrdina	64
8.1	Pionýr vzorem pro ostatní děti	64
8.2	Rudý šátek jako reprezentační symbol	65
8.3	Literární vzory pro pionýry	66
9	Závěr	69
	Seznam zdrojů	72
	Anotace	75
	Summary	76

Úvod

Po komunistickém převratu v roce 1948 nastaly změny ve všech směrech života obyvatel Československa. Podniky byly znárodnovány, lidé přicházeli o práci a majetek, mnoho jich přišlo v politických procesech o svobodu a život. Komunistická strana rozšiřovala svou moc, ničila nepřátele a potřebovala přesvědčit masy lidí, že všechny zlé věci, které se jim dějí, jsou pro jejich dobro. K tomu jí výrazně pomáhala komunistická propaganda. Ta byla přítomná ve všech médiích, dospělí se s ní setkávali v práci, děti ve školách.

Nástrojem propagandy byla rovněž literatura pro děti a mládež. Dětem, jakožto budoucnosti národa, byla komunistická ideologie předkládána formou pohádek, příběhů nebo zjednodušených životopisů slavných osobností, přičemž se náměty upravovaly přiměřeně věku malých čtenářů. Hlavním inspiračním zdrojem byl samozřejmě Sovětský svaz. V překladové literatuře dominovaly knihy sovětských autorů, v příbězích o hrdinství a kamarádství vystupovaly sovětské děti nebo stateční vojáci.

V této diplomové práci se však budeme zabývat jen původní českou tvorbou. Zajímá nás, jak se změny ve společnosti po komunistickém převratu projevovaly v literatuře pro děti a mládež, ovlivněné oficiální komunistickou propagandou. Čeští autoři se často snažili napodobovat sovětské vzory. Protože jejich hlavním úkolem bylo šíření a propagace socialistických myšlenek, vznikala tak díla různé estetické hodnoty. Naším cílem však není hodnotit tehdejší literaturu z uměleckého hlediska, ale nalézt a prozkoumat rysy komunistické propagandy zobrazené v několika vybraných dílech literatury pro děti a mládež z let 1949–1959.

K výběru jsme použili *Bibliografický soupis 1949–1963*¹ Státního nakladatelství pro děti a mládež, které bylo roku 1949 založeno. Vybrali jsme

¹ Šnobl, J.: *Bibliografický soupis knih, časopisů a jiných publikací edice SNDK*. SNDK, Praha 1966.

původní romány českých autorů, vydané poprvé v tomto desetiletí, určené pro děti od 12 let, ve kterých se nějakým způsobem odráží komunistické smýšlení. Do výčtu jsme zahrnuli jen prózy s dětským hrdinou, které reflektovaly život dětí a mládeže té doby v Československu, popřípadě před druhou světovou válkou nebo během ní. Nezahrnuli jsme životopisnou, fantazijní nebo dobrodružnou literaturu odehrávající se v jiném než českém, popřípadě slovenském, prostředí. Ve výsledku jsme získali 21 titulů, které jsou relevantním vzorkem literatury tohoto období, psané podle zásad socialistického realismu.

Z předběžného zkoumání románů jsme vydělili sedm hlavních směrů komunistické propagandy, jež se v dílech objevují. V každém ze zkoumaných děl je nalezen minimálně jeden rys. Ty budeme v jednotlivých kapitolách probírat podrobněji.

Nejprve definujeme pojem komunistické propagandy a její zakotvení v komunistických myšlenkách, dále krátce představíme roli literatury pro děti a mládež v komunistické ideologii a nahlížení některých tehdejších oficiálních literárních teoretiků na ni.

V druhé kapitole se zaměříme na kolektivismus a potlačování individualismu, což je důležitou součástí komunistické ideologie. Zajímá nás dopad této myšlenky na každodenní život dětí. Na ten budeme nahlížet i ve třetí kapitole, avšak z hlediska budování socialistické vlasti. Budeme zkoumat zaměření komunistické ideologie do budoucnosti, na její vnímání mládí jako ztělesnění tohoto směru a fascinaci technikou a stroji.

Ve čtvrté kapitole je probíráno slovanství a vlastenectví, láska k českým hrdinům a hodnotám. Komunistická strana vyzdvihla některé etapy českých dějin a některé naopak odsunula do pozadí. Zajímá nás, jak se toto rozdělení odrazilo v literatuře pro děti a mládež.

Tématem páté kapitoly je hrdina dělník a horník proti zemědělci. Zaměříme se na rozdílné postavení zemědělských a dělnických profesí v tehdejší společnosti, prezentaci zemědělců jako bohatých statkářů

a dělníků jako doposud utiskované třídy. Nahlédneme také na oficiální vyzdvihování hornické profese.

Následující kapitola se zabývá kritikou západních mocností a kapitalistického uspořádání společnosti v souvislosti se zobrazením kontrastu války a míru. Upozorníme na typický rys nekritické adorace Východu a absolutního odmítání Západu na konkrétních zobrazeních postav Němců, Američanů a sovětských obyvatel. Zaměříme se i na postavení partyzánů ve válce a jejich vnímání společností.

Sedmá kapitola se zabývá kritikou náboženství a církve. Ukazuje, jak chápala komunistická ideologie náboženství a prezentaci církve jako společnosti pokrytců a modlářů. Zaměřuje se i na negativní zobrazení věřících osob v dílech.

Poslední kapitola diplomové práce se věnuje prezentaci pionýra jako hlavního hrdiny. Ukazuje tehdejší náhled na pionýry jako na vzorné mladé komunisty, jejichž úkolem a posláním je jít ostatním dětem a mladým lidem příkladem.

Jsme si vědomi, že toto rozdělení zdaleka nevyčerpává všechny oblasti působení komunistické propagandy, pokrývá však její nejčastější výskyty a možnosti ovlivňování života malých obyvatel Československa.

1 Teoretické uvedení do problematiky

V úvodní kapitole nejprve definujeme pojem komunistické propagandy, abychom mohli projevy analyzovat v literatuře. Dále v této kapitole objasníme pozici literatury pro děti a mládež v tehdejší společnosti a jak na ni bylo nahlíženo z hlediska utváření osobnosti dítěte. Zaměříme se také na funkci socialistického realismu v tehdejší literární tvorbě.

1.1 Definice komunistické propagandy

Dříve než začneme analyzovat romány, je třeba si nejprve definovat pojem propaganda. Zajímavé je zkoumat komunistickou propagandu z obou stran. Jak z pohledu přesvědčeného komunistického teoretika, tak z objektivního pohledu současných teoretiků.

V knize sovětského teoretika E. I. Bugajeva *Komunistická propaganda: otázky teorie a metodiky* ze sedmdesátých let nalezneme principy propagandy, do kterých autor zařadil mimo jiné „stranickost, pravdivost ideového působení, spojení propagandy se životem nebo diferencovaný přístup k posluchačům.“²

Komunistická propaganda tak má podle Bugajeva za úkol pravdivě a bez příkras vysvětlovat chod společnosti a světa na základě názoru, že jedině marxismus-leninismus je správnou odpovědí na veškeré otázky lidstva. Má přiblížit jevy a názory tak, aby je mohl posluchač sám uplatnit v každodenním životě, má také přistupovat k posluchačům individuálně a pomáhat jim řešit jejich problémy, popularizovat a přibližovat komunistické zásady, aby je posluchač přijal za své a začal se jimi řídit. Propaganda, hledící neustále do budoucna, od propagandisty požaduje, „aby přesvědčivě ukazoval sovětským lidem ohromné úspěchy naší země v komunistické výstavbě, aby hovořil o stále lepším uspokojování

² Bugajev, E. I.: *Komunistická propaganda: otázky teorie a metodiky*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1977, s. 47–48.

materiálních a duchovních potřeb pracujících, o neodlučitelnosti zájmů strany a státu na jedné straně a zájmů lidu na druhé straně.”³

Obyvatelé měli mít pocit, že se mají lépe než dřív, republika vzkvétá a všichni žijí pospolu a svobodně, to vše díky komunismu. Běžný občan byl zapojován do rozkvětu země, ať už dobrovolně nebo povinně, budováním, úderkami, brigádami, aby cítil moc kolektivu pracujícího lidu, která je vůdčí silou komunistické společnosti.

Skutečnost, jak se později ukázalo, však byla daleko jiná. Podíváme-li se na komunistickou propagandu s odstupem několika let, uvidíme mnoho nesrovnalostí v teorii a tehdejší praxi.

Slovník komunistické totality definuje čtyři rysy propagandy. V prvním bodě se argumentace posunuje jinam. Informace se zkreslují, mlží nebo zjednodušují, používá se argumentace ad hominem nebo nálepkování. Propaganda se zaštiťuje nějakou autoritou, vzorem nebo také samotným lidem a oficiálním veřejným míněním. Uměle v posluchačích vyvolává pocit strachu a současně ujišťuje o ochraně proti jakémukoli nepříteli. Vše je podporováno fabulací, výmysly, lží a polopravdami, překrucováním informací, vyvolávajícím předsudky, nenávist a strach.⁴

Podle Tomáše Vlčka ze serveru *totalita.cz* je možné postup propagandy zachytit čtyřmi základními body, a to jednoduchostí, oslovením emocí, oslovením představivosti a opakováním. Informace tedy musí být co nejjednodušší, aby ji pochopil co největší počet lidí, a často jsou předávány v podobě krátkých hesel. Ta jsou zacílena na lidské city. Oslovení představivosti znamená, že hesla jsou spojena například s obrazy, zvuky nebo s tzv. nálepkami a metaforami, díky kterým si lidé hesla snáze

³ Bugajev, E. I.: *Komunistická propaganda: otázky teorie a metodiky*. Nakladatelství Svoboda, Praha 1977, s. 50.

⁴ Čermák, Fr., Cvrček, V., Schmiedtová, V. (eds.): *Slovník komunistické totality*, NLN, Praha 2010, s. 37.

zapamatuji. Neustálé opakování pak způsobí změnu smýšlení obyvatel a příklon k totalitní ideologii.⁵

Hlavním prostředkem komunistické propagandy jsou tedy, jak už bylo řečeno, hesla, která v krátkosti vyjadřují názory nebo výzvy k různému jednání a která se snaží vytlačit myšlenky odlišné od oficiální ideologie. Možnost diskuze neexistuje. Dalším typickým rysem je polarizace. Celý svět je rozdělen na dobrý a špatný. Tuto techniku můžeme přirovnat k technice brainwashingu.

S tím souvisí také změna lexika. Po nástupu komunistické strany k moci se začaly používat nové výrazy jako „úderník, zootechnik, kulak, jednotné zemědělské družstvo“, které byly mnohdy přejaté z ruštiny. Nové termíny přešly do běžného užívání také díky novým technologiím a průmyslovým odvětvím. Objevily se výrazy jako „radar, tryskové letadlo, sputnik“. Komunistická ideologie se odrazila také ve způsobech zdravení. Běžnými se staly pozdravy „Čest práci“, „Míru zdar“ či „Se soudružským pozdravem“.⁶

Typickým slovním spojením byl také „boj za mír“. Jak už jsme uvedli dříve, komunistická ideologie si mimo jiné zakládala na obraně míru proti západním kapitalistům, kteří si, podle jejich interpretace, přejí jen válku. Začínají se tak objevovat i slova jako „nepřátelé lidově demokratické republiky“, „agenti imperialistů“ nebo „zavilí nepřátelé pracujícího lidu“.⁷

Doklad změny smýšlení a vyjadřování můžeme nalézt také v jazyce dětí a mládeže. Například pionýrský pozdrav a heslo „K budování a obraně socialistické vlasti buď připraven! – Vždy připraven!“⁸ v sobě obsahuje výzvu k budování vlasti a k radostnému vzhlížení k zítřku a budoucnosti.

⁵ Vlček, T.: 4 základní postupy propagandy. Dostupné z:

<http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda_4zp.php> [cit. 11. 2. 2014]

⁶ Komárek, M.: *Dějiny českého jazyka*. Host, Brno 2012, s. 54.

⁷ Formánková, P.: Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In: Budil, I. T., Zíková, T. (eds.): *Totalitarismus 2*. FF Západočeské univerzity, Plzeň 2006, s. 44.

⁸ Svatoš, Z. a kol.: *Pionýrská encyklopedie 1*. Mladá fronta, Praha 1978, s. 11.

Podsouvá však také pocit, že země je v nebezpečí a děti musí být neustále připraveny ji chránit. Pocit strachu se zvyšuje blíží neurčeností daného ohrožení, děti si tak nemohou být jisty nikým a ničím.

O tom, že byly děti aktivně zapojovány do politického a ekonomického chodu země, svědčí i dětské rezoluce, vyjadřující se k politickým procesům a nemilosrdně žádající smrt „zrádců“. Do obrany země se děti zapojovaly nejen brannými cvičeními v pionýrských oddílech a ve školách, ale i pomocí hlídání státních hranic s příslušníky Pohraniční stráže. Při pionýrských oddílech vznikaly kroužky Mladých strážců hranic, kteří pátrali po uprchlících. Pavlína Formánková o této skutečnosti píše: „Mladí strážci hranic byli chápáni jako součást systému ochrany státních hranic. Co se týče výchovy, dětské charaktery zde byly snad nejvíce pokřivovány. Děti zmanipulované propagandou byly vychovávány k slídilství a udavačství a hon na lidi snažící se uprchnout do svobodného světa považovaly za hru a hrdinství.“⁹

Uvědomíme-li si, že bylo těsně po druhé světové válce a ve světě zuřila studená válka, je logické, že snaha vyvolat v obyvatelích pocit ohrožení z neznámého nepřítele byla velmi rychle úspěšná. Přičteme-li navíc úsilí všech o obnovení zdevastované republiky a touhu znovu žít v míru, není se čemu divit, že komunistická ideologie ovládla masy lidí.

1.2 Postavení literatury pro děti a mládež v tehdejší společnosti

Zaměříme se nyní na literaturu ve vztahu k vývoji dítěte a ke komunistické ideologii. Kromě okolí a prožitých sociálních interakcí má velký vliv na vývoj a formování dítěte i literatura. Dětský čtenář se s hlavní postavou příběhů ztotožňuje, prožívá s ní různá dobrodružství a utváří si vzory a modely chování. Účinky literatury se tak vyskytují ve sféře výchovy a vzdělávání, ale také estetiky, hry a zábavnosti.

⁹ Formánková, P.: Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In: Budil, I. T., Zíková, T. (eds.): *Totalitarismus 2*. FF Západočeské univerzity, Plzeň 2006, s. 45.

Komunistická ideologie však mezi nejdůležitější účinky kladla hlavně ideologické postoje, jak o tom píše literární kritik Václav Stejskal: „My chceme vytvářet z dětí lidi dnešní, socialistické doby, lidi všestranně vzdělané a kulturní, zbavené přežitků minulosti, takové, kteří cíl svého života spatřují v práci pro celek, pro lid a v souladu s tím docházejí i svého vlastního životního štěstí. Chceme vytvářet z dětí socialistické lidi, u kterých nebude rozporu mezi věděním a vírou, jejichž vnitřní svět bude prostoupen naprostou logikou vztahů – lidi vnitřně svobodné.“¹⁰

Pro komunistické umělce byla tedy na prvním místě výchova k socialismu, na druhém teprve estetická norma. Proto byly knihy často psány v zajetí schematismu svého důležitého společenského úkolu. V prózách s dětským hrdinou postavy nebyly psychologicky prokreslovány, nevyvíjely se, zaujímaly pouze dobrou – komunistickou, nebo špatnou – kapitalistickou stranu. Příběhy zobrazované v románech ukazovaly hlavní postavu, příklánějící se k myšlence komunismu, ale stále ještě vnitřně zápolící, překonat nějaký problém díky stranickému kolektivu a veřejně se připojit ke komunistické straně, ať jako pionýr, nebo jako úderník v továrně či v jednotném zemědělském družstvu. Mezitím hrdina ještě stačil napravit nějakého tvrdohlavého „zpátečníka“, ze kterého se nakonec stal stejně zarytý komunista jako z hlavní postavy.

Toto schéma se uplatňovalo nejen na literaturu pro děti a mládež, ale hlavně na literaturu pro dospělé. Ta byla psána podle zásad socialistického realismu. Literární teoretik Michal Bauer se ve svém díle *Ideologie a paměť* zamýšlí nad definicí socialistického realismu. Upozorňuje, že mnoho teoretiků a umělců nebylo schopno tento termín vůbec definovat. Cituje nicméně československého politika Viléma Bernarda, který určitou definici podává: „»Socialistickým« se tento nový směr nazývá proto, že v jeho duchu se na spisovatelích a básnících žádalo, aby tvořili především na témata, týkající se pětiletky a kolektivizace zemědělství, aby bezvýhradně pomáhali

¹⁰ Stejskal, V.: *Cesty současné literatury pro děti*. SNDK, Praha 1960, s. 11.

komunistické straně a nelítostně potírali »třídního nepřítele«. »Realismus« této nové školy záleží v odporu k citovosti, subjektivismu a tragičnosti; nastolení socialistického realismu bylo provázeno tažením proti dřívějším literárním směrům, nechť se již označují jakýmikoliv jmény, proti surrealismu, »formalismu« a »bezideovosti«.¹¹

Není tedy s podivem, že vznikala schematizovaná a neestetická díla plná komunistických myšlenek.

Nyní budeme přistupovat k samostatným oblastem komunistické propagandy a ukážeme si jejich praktické zapojení v literatuře pro děti a mládež.

¹¹ Bauer, M.: Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. H&H, Jinočany 2003, s. 26.

2 Kolektivismus

Úkolem oficiální komunistické literatury bylo představit dětem základy komunistické filozofie. Jedním z nich je myšlenka společného vlastnictví. V praxi se projevovala zestátňováním soukromých podniků, na venkově zakládáním jednotných zemědělských družstev a spojováním malých firem do velkých kolosů.

Kolektivizace se dotkla také života dětí. Už od útlého věku byly děti odkládány do jeslí a mateřských škol a vychovávány v kolektivu, aby rodiče mohli pracovat a budovat tak vlast. Jakmile děti povyrostly, byly zapojeny do oddílů Jisker, starší děti navštěvovaly oddíly Pionýra, po kterém následoval vstup do Československého svazu mládeže.¹² Komunistická strana tak měla podchycený i volný čas dětí, který mohla řídit a kontrolovat. Pavlína Formánková k tomu dodává: „Po únoru 1948 začaly být projevy individuality (včetně přání oblékat se podle svého vkusu), touha po samotě a introvertní chování chápány jako podezřelé a asociální jevy. Většina dětí byla začleněna do Pionýrské organizace. Ty, které stojí mimo (ať už dobrovolně, nebo nedobrovolně), mají cejch zpátečníků a outsiderů.“¹³

To je patrné při zobrazování negativních dětských vedlejších postav, jež podrobněji rozebereme v následující podkapitole.

Z opačné strany vidíme nadšení sovětské teoretičky L. V. Dubrovinové, která tvrdí, že teprve v komunistických knihách je dán dostatečný prostor kolektivu a jeho vítězství nad individualismem. „V tak zvané literatuře pro mládež minulých dob končil konflikt osobnosti a kolektivu vždy vítězstvím osobnosti, ne kolektivu. Sovětská literatura pro mládež dovede ukázat

¹² ČSM fungoval mezi lety 1949 a 1968. Po jeho zrušení vznikl v roce 1970 Socialistický svaz mládeže, který zanikl až v roce 1989.

Viz Marjánko, B.: Československý svaz mládeže (ČSM), Socialistický svaz mládeže (SSM). Dostupné z: <<http://totalita.cz/vysvetlivky/csm.php>> [cit. 17. 2. 2014].

¹³ Formánková, P.: Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In: Budil, I. T., Zíková, T. (eds.): *Totalitarismus 2*. FF Západočeské univerzity, Plzeň 2006, s. 47.

osobnost i kolektiv v jejich správném vztahu, ukazuje správně vztah osobního a společenského prvku, zdůrazňujíc úlohu, sílu a krásu kolektivu, disciplínu kolektivu.“¹⁴

V následující analýze se zaměříme na problematiku kolektivu a individuality, vůdčí osobnosti, srovnáme pionýrský kolektiv s dospělým kolektivem i s kolektivem dětí neřídícími se komunistickými zásadami.

2.1 Potlačování individualismu

Prosazování individuality, samostatnosti a soukromého prospěchu je v komunistické společnosti, jak už jsme několikrát zmínili, potíráno a tvrdě trestáno. Propagovat myšlenku společného vlastnictví se děti učí od malička. Příklad nalezneme v románu *Začalo to v III. A* Františka Omelky, kdy jsou chlapci na pionýrském táboře. Každý den sbírají borůvky, aby zaplatili pobyt na táboře, a z přebytku si plánují vybavit klubovnu. Mirek Růdl odevzdává nadprůměr, sám však ještě tajně prodává dva litry borůvek denně hostinskému ve vesnici. Za utržené peníze si plánuje koupit lupu. Když ostatní zjistí, že si Mirek tajně přivydělával, je všemi chlapci odsuzován jako zrádce a za trest není připuštěn ke skládání pionýrského slibu s ostatními.

Vyloučení z kolektivu a osamocení je v prózách silná zbraň pro napravení nehodných kamarádů. V případě, že někdo ze třídy nesdílí názory ostatních, je izolován, dokud sám nepřijde a nepřidá se na stranu komunistické většiny. Napravené děti jsou pak vděčné za znovuzískanou pozornost a stávají se velkými zastánci komunistické ideologie:

Vrátil se. Už nemusí chodit jako kus dřeva, už se nesetká s uhýbajícíma očima. Sám se nějak proměnil; jeho tvář se stala prostší, ztratila odlesk samolibosti a povýšenosti.¹⁵

Tyto děti pochází většinou z bohatých rodin. Zajímavé je typické schematické zobrazení těchto rodin. Otec zastává významné postavení jako

¹⁴ Dubrovinová, L. V.: Dětská literatura s hlediska úkolů komunistické výchovy. SNDK, Praha 1953, s. 43.

¹⁵ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 142.

vysoký úředník, ředitel, či bývalý majitel nějakého podniku. Každý den tráví v práci, nemá na rodinu mnoho času. Skrytě inklinuje ke komunistické ideologii. Matka nepracuje, je v domácnosti, své postavení bohaté vážené manželky si užívá, i když už v komunistické společnosti není všemi uznávána. Žije z bývalé slávy. Snaží se předat své nesplněné sny potomkovi, kterého nezřízeně rozmazluje, a kazí mu tím charakter. Dítě, převážně chlapec, nemá skutečné kamarády, kupuje si je drobnými úplatami. Snaží se za každou cenu škodit pionýrskému snažení, teprve až ke konci příběhu většinou prohlédne, přikloní se ke komunistické ideologii a stane se pionýrem.

Rodina má někdy dvě děti pro zvýraznění kontrastu zlého – rozmazlovaného a dobrého – odstrkovaného dítěte. Druhý potomek je často matkou odmítán, protože buď tajně, nebo veřejně podporuje komunistickou ideologii a neschvaluje matčino jednání. Snaží se napravovat chyby svého špatného sourozence a přivést ho na správnou cestu, jako je to patrné v úryvku z knihy *Hedvábné vlákno* Zdeňka Mandáka:

„Starej se o sebe, ty slavná pionýrko!“

Takové posměšky Jiřina těžko snášela. Již dlouho si přála být členkou pionýrského oddílu své třídy. Směl se jí snad proto Emilek vysmívat?¹⁶

Individualismus je v knihách spjat s postavami nepřátelských a odmítaných postav, je přirovnáván k vynucené samotě. V okamžiku jejich napravení a příklonu ke komunistické ideologii jsou postavy zahrnuty přátelstvím ostatních pionýrů a příběh tak dává jasně na srozuměnou, že jen s pionýrským oddílem bude mít dětský čtenář ty pravé přátele.

2.2 Osamělý hrdina a kolektivistická výchova

Další schematizovanou postavou v dílech je osamělý hrdina, který nalezne kamarády teprve až v komunistickém kolektivu. Romány mají ukazovat, že jen pionýrský kolektiv dítěti rozumí. Rodinné prostředí je

¹⁶ Mandáček, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 104.

mnohdy zobrazováno negativně. Kupříkladu v knize *Velké trápení* Heleny Šmahelové pochází hlavní hrdinka Jana z rozvrácené rodiny, otec, se kterým žije, si jí nevšímá a zanedbává ji. Jana nakonec putuje do dětského domova a teprve tam nachází pochopení a přátele.

V románu *Hedvábné vlákno* zase dva kamarádi Luboš a Vláďa touží po založení pionýrského oddílu, aby se naučili nové věci a měli někoho, kdo jim poradí a pomůže, když nebudou vědět, jak dál:

Kdopak z dvoříšských kluků by doma něco nedělal? Každý měl práce habaděj. Jeden zhotovil holubník, druhý klec na hrdličky, jiný se zase pokoušel sestrojít bezmotorové letadélko, elektrický zvonek nebo jednoduchý rozhlasový přijímač. Většinou však práci nedokončili, protože jim nikdo nedovedl poradit a nikdo pro ně neměl dostatek porozumění.¹⁷

Kolektiv pionýrů je pro děti symbolem kamarádství, dobrodružství, péče a starostlivosti, kde rozvíjí své znalosti a zkušenosti z různých oborů a učí se žít podle komunistických zásad.

2.3 Pionýrský kolektiv jako dospělý kolektiv

Pro děti je Pionýrská organizace atraktivní hlavně díky tomu, že většině věcí samy rozhodují. V románech jsou pionýrské schůze podrobně zachyceny, můžeme si tak přesně představit, jak schůze probíhají. Nejprve se přečte zápis z poslední schůzky, diskutuje se na témata související s činností kroužků a oddílu, na závěr se zpívají budovatelské písně a pionýři se rozloučí pionýrským pozdravem.

Důležitým znakem je to, že slovo dětí má stejnou váhu jako slovo vedoucího, pionýři o každém návrhu hlasují. Mezi sebou si volí předsedu a vedoucí kroužků, samy přichází s návrhy na různé změny.

Tyto schůze nejsou odlišné od schůzí stranických kolektivů dospělých v práci. Přibližují tak děti k dospělým, staví je jim na roveň, symbolizují myšlenku, že i s dětmi je počítáno při budování komunismu.

¹⁷ Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 15.

Ukázkovým příkladem síly pionýrského kolektivu je opět román *Hedvábné vlákno*, kdy Luboš s Vládou založí pionýrský oddíl a získávají mezi sebe stále víc a víc dětí, napraví nepřátelského chlapce a podle jejich vzoru dospělí ve vesnici založí jednotné zemědělské družstvo.

Pionýrský oddíl autoři vykreslují jako zdravý základ společnosti, kde si všichni pomáhají a všichni jsou si rovni.

2.4 Dospělá osoba vedoucí děti ke komunismu

Důležitou postavou analyzovaných děl je postava dospělého rádce. Ten děti směřuje k ideálům komunismu, učí je žít podle komunistických zásad. Tradičně je tento duchovní vůdce zosobňován postavou třídního učitele nebo vedoucího pionýrského oddílu. Dětem připadá, že jen on jim rozumí. Často ani rodina a blízké okolí nemá na děti takový vliv, jako právě tento vůdce a důvěrník. Děti se mu svěřují se svými problémy, on jim vždy dokáže poradit a pomoci. Dětské čtenáři v něm naleznou vzor pro chování správného budovatele socialismu.

Například hrdinka Máša románu *Mládí na křídlech* Heleny Šmahelové vyrůstá sama jen se starou tetou, s níž si kvůli velkému generačnímu rozdílu nerozumí. Když si děti v Pionýru povinně vybírají kroužek, který budou následující rok navštěvovat, Máša si vybere bezmotorové létání. Velkou pomocí jak při výcviku, tak při poznávání sama sebe a svých přátel, jí je vedoucí kroužku z letiště, kterému všichni říkají „táta“. Sirotkovi Máše supluje vlastního rodiče:

A tu si pomyslím, že dospělí nevědí, co se v nás mladých děje, a že také nic nechápou. Snad jediná výjimka je náš táta instruktor.¹⁸

Kromě vedoucího oddílu je významnou osobností příběhů třídní učitel. Zná všechny děti, jejich charaktery i jejich rodinné zázemí, dokáže si poradit s každou situací ve třídě.

¹⁸ Šmahelová, H.: *Mládí na křídlech*. SNDK, Praha 1956, s. 145.

Často sám učitel dává podnět k založení pionýrského oddílu, jako je to v citátu z románu *Hedvábné vlákno*:

Učitel Čermák byl žákům hned od prvního dne mnohem bližší než jeho předchůdce. Snad proto, že byl mladý, a také proto, že se brzy po příchodu do městečka začal starat, aby na škole byla ustavena pionýrská skupina.¹⁹

Tento důvěrník, ať už v jakékoli podobě, má v románech nezastupitelnou roli. Přibližuje dětem náhled komunistické ideologie na svět a řeší s nimi jejich potíže. Ukazuje dětským čtenářům, komu se mohou se svými problémy svěřit.

2.5 Pozitivní a negativní dospělé postavy

Dospělé postavy v románech můžeme rozdělit do tří skupin. Prvním typem jsou přesvědčení komunisté, druhým typem jsou lidé zpočátku nedůvěřiví ke komunistickému uspořádání společnosti, kteří však v průběhu děje poznají, že se mýlili, a ke komunistické ideologii se přikloní. Třetí typ představují nenávistní, bohatí sedláci a továrníci, kteří myslí jen na vlastní zbohatnutí a komunistickou ideologii kategoricky odmítají. Nyní jednotlivé typy rozebereme podrobněji.

První typ přesvědčených komunistů je reprezentován úderníky, straníky a pokrokovými mysliteli. Do tohoto typu zahrnujeme také už zmíněné dospělé vedoucí pionýrských oddílů a učitele, pomáhající dětem pochopit komunistickou ideologii.

Jsou to důvěryhodní lidé, schopní a ochotní dětem pomoci a dospělé přesvědčit o správnosti komunismu. Příkladem je soudruh Cílek z díla *Tovaryši* Donáta Šajnera:

Soudruh Cílek, to byl nyní Jendův ideál. Teprve nyní si Jenda pořádně všiml jeho tváře. Byla větrem ošlehaná, vrásčitá a přísná, ale jeho modré oči se dívaly tak teple a laskavě, jako když jimi pohladí. Ruce měl těžké a sedřené. Mluvil klidně, tak jasně a

¹⁹ Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 15.

srozumitelně, že mu i Jenda rozuměl, a mohl mluvit třeba o nejzáhadnějších věcech. Co řekl, jako když kámen přivalíš a více s ním nehneš.²⁰

Druhým typem dospělých jsou ti, kteří na konci pochopí podstatu komunismu a připojí se k přesvědčeným. Od začátku jsou popisováni jako spolehliví a přívětiví lidé.

Děti v prózách často myslí pokrokověji než dospělí. Podivují se jejich zastaralým názorům a samy hledají cestu ke zlepšení situace. Dospělí se mnohdy napraví až díky příkladnému chování dětí. Dokazují to slova Jendovy maminky z díla *Tovaryši*, když si s Jendou povídá o tom, proč tatínek nechce vstoupit do družstva:

Už, Jendo, myslím, by tam šel. Když o tom tuhle mluvili s Kadlecem, já je slyšela, nic nenamítal, byl pro, ale asi se stydí. Jistě se stydí, že nevěřil, že se dal vždy přemluvit Broukalem. To všechno si s Kadlecem říkali, a jestlipak víš, že na tom máš hlavní zásluhu? Ba právě, i Kadlec povídal: My se budeme nenávidět a kluci nám ukazují, že to jde po dobrém. Ten váš Jenda, zrovna povídal Kadlec, všechna čest, ten ti ještě udělá radost!²¹

Protikladem stranického kolektivu, pozitivně zaměřeného na budoucnost, jsou v dílech osoby dospělých nekomunistů, zatrpklých a tvrdohlavě udržujících staré pořádky. Odmítají jakoukoli změnu ve společnosti. Neúčastní se úderů a brigád a jsou absolutně proti novému komunistickému uspořádání společnosti.

Jsou zosobňováni například bohatými statkáři, kteří po nástupu komunistů k moci ztratili původní vliv na sousedy. Zobrazováni jsou v tom nejhorším světle, často přirovnávání k nejhorším zločincům, jako je to patrné v knize *Válkou narušení* Vaška Káni, jejíž úryvek se odehrává po vyhlášení samostatnosti Československa:

A kerepak sedlák není potvora? Každý by jen hrabal a hrabal, každý žije jen pro ten mamon. Pro mamon by dovedl zamordovat i vlastní mámu... No nesměj se. U nás byl

²⁰ Šajner, D.: *Tovaryši*. SNDK, Praha 1953, s. 53.

²¹ Tamtéž, s. 44.

sedlák Bureš, a ten hodil vlastní mámu do studně, aby jí nemusel dávat vejminěk... Jó, je to banda. Za války se nažrali a žerou znovu.²²

Někdy tyto negativní postavy bývají rodiči dětí zapojených do Pionýrské organizace. Tito rodiče jsou na své děti hrubí, často je bijí a zakazují jim přátelit se s pionýry. V průběhu děje se však také napraví, příkladné chování dětí je poučí a oni se přidají na stranu komunistické ideologie. V některých případech však náprava nenastane a za své hrubé chování jsou potrestáni, jako například sedlák Hrdlička v románu *Nová směna* Růženy Lukášové:

„Za tuhle surovost k dětem si odpovíte!“ řekl mu učitel.

„Bude toho víc, zač se bude Hrdlička odpovídat,“ dodal Veselý a jeho mírné oči byly teď nesmiřitelné.

(...)

Veselý, předseda MNV, nenadělal zbytečných řečí, právě tak jako jeho syn: Příští den se objevila v Hrdličkově statku kontrola, která sedlákovi Hrdličkovi nebyla ani trochu po chuti. Hrdlička dosedlačil.²³

Dalším zobrazovaným schématem je bohatý továrník, platící dělníkům v továrně jen minimální mzdu. Prózy jej vykreslují jako krutého zaměstnavatele, kterému se přičí jakákoli snaha o zlepšení životních a pracovních podmínek dělníků, a který se snaží vydělat na všem. Je to patrné na ukázce z knihy *Děti velké lásky* Aleny Bernáškové:

Dřív Helena o takových věcech málo uvažovala. Až toho dne na poradě se jí najednou všechno vzpříčilo. Proč právě Marie Miřická? Znaly se z domu. Jestli to je komunistka, nevěděla, ale hodná holka to byla. Matku mívali často nemocnou a tu se Marie starala o své dvě mladší sestry jako druhá máma. A teď ji Kodyma vyhodí, protože je na světových trzích tolik zboží, že je nikdo nechce kupovat. Krise. Mohly by se snížit ceny, ale to by továrníci zas méně vydělávali. Raději omezí výrobu, lidi vyházejí z práce a počkají, až se kolo zase roztočí.

²² Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 110.

²³ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 176.

Mohou čekat, hladu neumřou. A přece jen mají strach. Proto se všechno připravuje tajně. Aby se lidé nebouřili...²⁴

Zobrazování nepřátelé komunismu jsou převážně popisováni jako tlustí, nepřátelští a sobečtí lidé plní nenávisti. Zajímají se jen o hromadění majetku a pohrdají lidskými city. Jejich smích je popisován jako chechot, nikomu nepřejí nic dobrého a nutí chudé sousedy pracovat téměř zadarmo.

Vůbec se navíc nestarají o okolí a devastují přírodu kvůli svým rychlým ziskům. V díle *Tovaryši* Donáta Šajnera je popisován sedlák Broukal, jenž pro svou chtivost vypustil rybník, který zavlažoval celé okolí. Kvůli němu teď ostatní nemají dostatečné výnosy obilí a schne i okolní les.

Ve stejném duchu je zobrazována také aristokracie. Ta byla prezentována jako přežitek minulé doby. V románu *Chata v Sedle* Vladimíra Svobody je zmiňován bývalý kníže:

„Je tam takový mizerný jedlový les“, říkal Karel, „sázeli to asi ještě kníže pán, jako by to byla fabrika na dřevo. Teď stačí trochu mokrého sněhu a trochu větru a hned jsou polomy. A při tom tolik podrostu, že za hlubšího sněhu se ani nepropleteš.“²⁵

Schematické zobrazování postav je důsledkem uplatňování metody socialistického realismu. Přesvědčené a příklánějící se postavy jsou zobrazovány pozitivně, jejich jediným cílem je blaho společnosti. Naopak nepřesvědčení lidé se ukazují jako hrubí násilníci, shromažďující majetek a nepřející nikomu nic dobrého.

2.6 Pionýrský kolektiv proti jiným kolektivům

Přestože komunistická propaganda kladla důraz na kolektivismus, ne všechny kolektivy byly uznávány. Nad ostatní byla vyzdvihována Pionýrská organizace. Zákony pionýrů učily děti bránit vlast a Sovětský svaz, klást si za vzory pracovité lidi, pilně se učit a sportovat, pomáhat starším a slabším

²⁴ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 15.

²⁵ Svoboda, V.: *Chata v Sedle*. SNDK, Praha 1951, s. 115.

a být čestný.²⁶ Jiné organizace byly oficiální propagandou prezentovány ve špatném světle nebo rušeny, jako například česká skautská organizace Junák.

Skauti jsou nejčastějším terčem komunistické propagandy. I v románu *Hedvábné vlákno* je zobrazen skautský oddíl. Je popsán velmi negativně:

Před lety, když byli ještě docela malí, přijela do Dvořiště skupina skautů. Utábořili se v údolí za Panskou pilou. Skauti spali pod stany, vařili si jídlo v železných kotlících, nevšimli si chlapců z městečka a ve svém stanovém táboře napodobovali život amerických zálesáků. Večer sedávali kolem táborového ohně a zpívali sentimentální písničky s mlhavou táhlou melodií. Někteří se cvičili v zacházení s lasem, ačkoli sotva někdo z nich bude někdy chytat do lasa divokého koně nebo býka. U boku nosili těžké zavíráky a občas se je bezúčelně snažili vrhem zabodnout do kmene borovice nebo jedle.²⁷

Obecně jsou kolektivy dětí neřídící se komunistickou ideologií popisovány jako zbytečné a samoučelné organizace, sdružující sobecké a namyšlené děti, které neumí spolupracovat a nestarají se o blaho ostatních.

²⁶ Pro přesné znění zákonů pionýrů viz Svatoš, Z. a kol.: *Pionýrská encyklopedie 1*. Mladá fronta, Praha 1978, s. 11.

²⁷ Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 14.

3 Budování socialistické vlasti

Po druhé světové válce bylo pro obyvatele Československa budování a obnovování vlasti nejčastěji zobrazovaným a všudypřítomným motivem. Literatura zachycovala průběh vzniku jednotných zemědělských družstev, kdy celé vesnice věnovaly půdu a majetek ve prospěch všech. Ve městech vznikaly továrny a obnovovaly se budovy zničené bombardováním za druhé světové války.²⁸ Úderníci a brigádníci všude nadšeně pracovali s vidinou, že se lidé nyní konečně budou mít dobře a budou žít spravedlivě.

V následující kapitole rozebereme, v jakých konkrétních rysech se projevovalo budování vlasti v literatuře socialistického realismu.

3.1 Mládí jako zdravé jádro nové vlasti, soutěže a brigády

Svým dílem do rozvoje nové společnosti přispívaly i děti. Školy vyhlášovaly soutěže ve sběru různých surovin, starého papíru, železa nebo sušených rostlin. V analyzovaných prózách se dětská čtenářstva dozvídají, proč je potřeba pořádat sběr a zapojovat se do budovatelských akcí. Dětem ve třídě to například objasňuje pan učitel z románu *My ze Slunečné* Jana Nového:

Ale lesů máme málo, moc málo, mnohem méně, než jich bývalo a hrozí nám, že jich bude ještě méně. Ze dřeva se vyrábí papír. A my přece, jakpak ne, papír vyrábět musíme, abychom měli mnoho knih, abychom se měli z čeho učit a abyste si měli v čem číst, a abychom mohli tisknout noviny a věděli, co je ve světě nového.²⁹

Dalším příkladem snahy o pomoc vlasti je chování bourců morušových pionýry v románu *Hedvábné vlákno*, kdy děda Toháček dětem předkládá důvody k této činnosti:

Vždyť za surové hedvábné musíme platit do ciziny hodně peněz. Každý, kdo chová bource, pomáhá našemu státu.³⁰

²⁸ Mnohé bombardování je v prózách dáváno za vinu Američanům, jakožto nepřátelům míru. Tento náhled rozebereme podrobněji v šesté kapitole.

²⁹ Nový, J.: *My ze Slunečné*. SNDK, Praha 1952, s. 10.

³⁰ Mandáček, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 40

Hlavním úkolem dětí při budování nové společnosti je dobře se učit a nepodvádět ve škole. Závazek neopisování a poctivého učení je v dílech často počátečním impulsem k přiklonění celé třídy, ba i školy, ke komunistické ideologii a k Pionýrské organizaci. Průběh celé proměny je v analyzovaných dílech víceméně podobný. Hlavní postavě se nelíbí, že se ve třídě podvádí a opisuje, sám vystoupí a zaváže se, že opisovat přestane. Následuje ho celá třída a formou soutěže mezi třídami postupně celá škola.

Opisování je v knihách přirovnáváno k vykořisťování za minulých dob, jako v knize *Začalo to v III. A*:

(...) jak se dříve vykořisťovalo, tak se i podvádělo. To patřilo k sobě. Ale dnes tak jednat nemůžeme.³¹

Čtenáři jsou jednáním literárních hrdinů vedeni k příkladnému chování. Dětem jsou navíc ukázány důsledky podvádění v širším kontextu než jen ve škole, ale například i v továrně při soutěži úderů, kdy otec vysvětluje malému Karlovi, proč je dobré se snažit už od začátku:

Někteří za to ani nemohou, že nemají schopnost řešit úkoly samostatně. Ale jiní si to zavinili sami. Vždycky a ve všem spoléhali na jiné. Ve škole na svého souseda, který jim dával opisovat úkoly. V dílně na svého spolupracovníka, který jim musel třeba desetkrát ukázat, jak se co má dělat. A právě tím, že si zvykli od malička spoléhat na druhé, ubili v sobě iniciativu.³²

Žáci si v analyzovaných dílech volí mezi sebou referenty prospěchu, kázně, sběru a dalších oblastí, kteří pečlivě kontrolují ostatní. Vytváří se učební skupiny, ve kterých zdatnější doučují slabší žáky. Všichni kolektivně se zasazují o vítězství.

Díla tak dětem vypráví zábavné příběhy, do nichž jsou vpleteny i moralizující linie, které dětské čtenáře učí zajímat se o svou vlast a spolupracovat s ostatními.

³¹ Omelka, Fr.: *Začalo to v III. A*. SNDK, Praha 1953, s. 14.

³² Tamtéž, s. 24.

3.2 Úderníci a úderky v továrnách a ve školách

Nejvíce moralizování je spojeno s údernickým hnutím. Děti jsou motivovány k vytváření úderů a zlepšování svých výkonů nejen ve škole.

Úderníci jsou v knihách popisováni jako příjemní a milí lidé, jejichž jediným cílem je pomoci republice vzkvétat. Snaží se neustále přicházet s novými nápady na zrychlení a zkvalitnění odvedené práce. Agitují u ostatních pracovníků, motivují je k vyšším výkonům, získávají je pro komunistickou myšlenku a účast ve straně nebo ve Svazu mládeže. Předhánějí se v pokořování rekordů a v posunování svých možností. Každou volnou chvíli tráví v továrně nebo přemýšlí, jak by mohli svou práci zlepšit. Často pracují přesčas, někdy i několik dní v kuse. Žádná fyzicky náročná práce pro ně není namáhavá, pokud pomáhá budovatelskému úsilí. Právě naopak. Čím těžší práce, tím radostněji ji vykonávají, přičemž se nikdy necítí unaveni, hladoví nebo nemocní. Nikdy se nestane, že by chyběli v práci. Osobní život pro ně není důležitý, často vůbec není zmíněn.

Úderníci bydlí například v továrních ubytovnách a jejich přáteli jsou další pracující. Zakládají úderky, malé skupiny, jejichž cílem je pozvednout pracovní morálku na pracovišti a zlepšit výsledky. Chodí do škol a na schůze mladých lidí, kde přednáší o svých údernických úspěších. V románu *Nová směna* je takovým příkladem úderník Osička, který děti inspiruje svým projevem, líčícím krásnou údernickou budoucnost státu:

Co by pomohl třídě jeden žák se samými jedničkami, když by ti ostatní propadali a lajdačili? U nás taky; až budeme všichni dělat líp, to potom bude ono! Vyrobíme za stejný čas mnohem více zboží, které se prodá, aby bylo všeho dost, zlevnilo se zboží, abyste mohli jezdit na rekreaci, měli školní potřeby zdarma, a co já vím, co všechno bude! V naší dílně budeme úderničit všichni.³³

Nejen pro úderníky není osobní život důležitý, ale pro každého člena strany je stranický kolektiv podstatnější než rodina. Příkladem je chlapec

³³ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 69.

Luba v románu *Luba od partyzánů* Václava Vaňátka, který se zapojil do komunistického odboje za druhé světové války:

Ale Luba nezatímal bezradně pěsti. Teď měl stanovený úkol. A na jeho splnění závisely dokonce životy jeho soudruhů. Teď už Luba nepatřil jen své rodině. Teď patřil partyzánskému oddílu, soudruhům.³⁴

I mezi dětskými postavami se tedy v prózách objevují úderníci. Inspirují ostatní k větší snaze a vyzývají je k soutěžím, jak už bylo řečeno v předešlé podkapitole. Například pionýr Jenda Musil, jedna z hlavních postav románu *Začalo to v III. A*, má inspirující proslov před celou třídou:

Milí spolužáci! Jak víte, za několik dní skončí dvouletý plán, který měl odstranit válečné škody. Naše třída a celá škola pomáhala podle svých sil. Sbírali jsme odpadové hmoty, a kde bylo třeba, vypomáhali jsme brigádami. Můžeme tedy říci, že jsme také přispěli k úspěšnému splnění dvouletky.

Od prvního ledna nastupuje celý národ do první pětiletky. Aby se zdařila, k tomu bude zapotřebí sil všech uvědomělých Čechů a Slováků.

I my se zapojíme do plnění pětiletého budovatelského plánu. Budeme se řídit výzvou Vladimíra Iljiče Lenina: Učit se! Učit se! Učit se! Naším cílem bude práce samostatná, poctivá.³⁵

Úderníky se také stávají děti, od kterých by to nikdo nečekal. Například cikánské děti v románu *Ďula Fako – Cikán* Jiřího Binka. Ty agituji u svých rodin a snaží se, aby si dospělí Cikáni navykli chodit do práce. To se nakonec po dlouhé agitaci podaří a děti tak továrně ušetří mnoho peněz.

Postavy dětí – úderníků se v literatuře nechovají jako běžné děti. Nemají žádné zlovyky, ve všech situacích se chovají čestně a správně, mezi ostatními dětmi jsou uznávány, často mají v kolektivu hlavní slovo nebo zastávají roli soudce. Jejich jazyk neodpovídá jazyku dětí jejich věku, ale používají výrazy daleko vyspělejší, nikdy nenadávají nebo neklejí. Jsou zobrazovány jako vzory, se kterými by se měl dětský čtenář snažit ztotožnit.

³⁴ Vaňátka, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 74–75.

³⁵ Omelka, Fr.: *Začalo to v III. A*. SNDK, Praha 1953, s. 40.

3.3 Dívky na pracovních pozicích chlapců

Dalším znakem budování vlasti byla snaha přivést dívky a ženy na mužské pracovní pozice. Dívky už nebyly zobrazovány jen jako budoucí matky a ženy v domácnosti, ale pracovaly například jako jeřábnice, zednice, nebo v továrnách zastávaly stejnou práci jako jejich mužští kolegové.

Tento posun od pasivních žen v domácnosti je historicky způsoben hlavně oběma světovými válkami a nedostatkem mužů. Ženy byly nuceny pracovat v továrnách na mužských pozicích. Byla zdůrazňována rovnost pohlaví, mnohdy až bezpohlavnost, kdy jsou postavy zobrazované v literatuře oproštěny od lidských citů a emocí, také od jakýchkoli fyzických projevů těla.

Například v románu *Ďula Fako – Cikán* Jiřího Binka vystupuje postava jeřábnice Běly. Rozpracovanějším příkladem je soudružka Štěpánka Nečasová, předsedkyně Svazu mládeže, z románu Růženy Lukášové *Nová směna*. Čtenáři se o ní dozvídají, že je vyučenou zámečnicí a pracovala v montáži u strojů. Dále je o ní řečeno, že sloužila v armádě a bojovala v Sovětském svazu. V románu má za úkol přesvědčit několik mladých soustružníků, aby se přidali ke straně a do úderek. Zvládne to nakonec lépe než úderník Osička, který před ní stejný úkol splnit nedokázal.

Zobrazované pracující ženy jsou vzorem pro všechny mladé dívčí postavy próz. Je to patrné po schůzi dětí s úderníky z továrny, kdy jsou dívky z údernice Štěpánky nadšené a touží být jako ona:

Až vyjdu školu, půjdu dělat do továrny.³⁶

Všechny tyto skutečnosti jsou typickými projevy postav literatury socialistického realismu. Jejich jedinou starostí a radostí je rozvoj vlasti, osobní život jde stranou, často se o něm v dílech nic nedozvídáme, protože pro záměry komunistické propagandy by byl zbytečný či kontraproduktivní.

³⁶ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 75.

3.4 Budování továren

Ve městech bylo jedním z nejčastějších příkladů kolektivizace budování a znárodnování továren. Ty podle komunistické ideologie přecházely do rukou dělníků, kteří konečně pracovali pro sebe a ne pro lakomé továrníky.

Budování továren je zobrazováno hlavně v prózách zachycujících život po druhé světové válce. Továrny jsou rozbombardovány a vše se staví znovu. Prózy zachycují úsilí dělníků opravit rozbořené stavby a zapojit se tím do výstavby republiky, jako je tomu v knize *A přece se dočkal* Karla Josefa Beneše:

Že postavit fabriku, to je náš, škodovácký způsob, jak přispět k výstavbě republiky, rozumíš? Té nové, naší. A co by byla republika bez Škodovky? No tak! Naše bude republika, naše bude Škodovka.³⁷

Druhým obdobím, které tematizuje přebírání továren dělníky je meziválečné období. Román Aleny Bernáškové *Děti velké lásky* zachycuje boj dělníků o lepší podmínky v továrně a o vlastnění továrny dělníky ve třicátých letech dvacátého století. Do bojů a stávek se aktivně zapojují i děti. Roznášejí letáky, vybírají příspěvky a na svých schůzích se připravují na slavnost mládeže, kde chtějí prezentovat své komunistické smýšlení. Na slavnosti přednáší komunistický poslanec Koutecký, vyzývá dělníky i děti, aby se nevzdávali a vydrželi ve stávce:

A jednu věc vám kladu na srdce, pionýři a komsomolci. Stůjte svým otcům a matkám, svým bratrům a sestrám, všem našim soudruhům po boku. V pevné jednotě si můžeme vynutit svá práva. Všichni společně dosáhneme všeho...³⁸

V tomto románu jsou děti dokonce zraněny při střelbě policistů do dělníků. Zvýrazňuje se tím rozdíl mezi zobrazovanými bezohlednými kapitalisty a komunisty, toužícími po míru a spravedlnosti.

³⁷ Beneš, K. J.: *A přece se dočkal*. SNDK, Praha 1952, s. 46.

³⁸ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 130.

Továrna je v analyzovaných dílech popisována jako samostatný, uzavřený svět, ve kterém má každý člověk své místo a je stejně důležitý jako všichni ostatní. Je zde opět patrný motiv kolektivismu, do kterého se každý rád zapojí, a který přijme každého, kdo chce nějak přispět k budování. Příkladem je tento citát z knihy *Nová směna*:

To lidé dělají, mladí, staří, muži, ženy, děvčata, chlapci. Každý má své pracovní místo v té veliké továrně, v níž každý spolupracuje na výrobě textilních strojů a traktorů. Každý, i ten pomocník, který odmetá a odklízí kovové třísky padající ze strojů, i ten stařík, který ty třísky pěchuje do odstředivého stroje, aby z nich dostal zbytky oleje.³⁹

Literatura socialistického realismu prakticky nezachycuje jiné městské pracovní prostředí než továrny, protože ty nejlépe reprezentují myšlenku kolektivní práce, dále vyzdvihují postavy dělníků.

3.5 Zakládání jednotných zemědělských družstev

Často zobrazovaným příkladem budování komunistické vlasti je popisování průběhu vzniku jednotných zemědělských družstev na vesnicích. Na nich lze jednoduše ukázat rozdíl mezi dřívějším a novým uspořádáním společnosti.

Dříve byla vesnice rozdělena na bohaté sedláky a chudé vesničany, pracující na sedlákových polích téměř zadarmo. Po kolektivizaci venkova přešel všechen majetek do vlastnictví družstva a družstevníků, suroviny pak byly rozdávány na spravedlivé příděly.

Venkov je v analyzovaných dílech prezentován jako zaostalejší část země, kterou musí městští dělníci teprve naučit, jak pracovat pro sebe. To je patrné z projevu tajemníka strany v románu *Nová směna*:

Založením družstva jste nastoupili správnou cestu, neboť naše země je zemí průmyslovou i rolnickou a zpoždění rolníka za dělníkem přináší škodu nám všem. Není možné, abychom my ve městech žili nově a vy tak jako vaši předkové před staletími.⁴⁰

³⁹ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 35.

⁴⁰ Tamtéž, s. 179.

I v této oblasti je patrné zdůrazňování důležitosti kolektivu a zapojení každého do práce. V románu Jaroslavy Reitmannové *Velká voda* je protagonistka Rezka fascinována životem na vesnici a kolektivní prací na poli a u zvířat. Děvčata z tábora jdou pomáhat družstevníkům se senem, několik mladých však dává přednost výletu do města. Když se vrátí, morálními vítězi jsou dívky, které za tu dobu zvládly spoustu práce.

Zobrazení rolníků a zemědělců je v prózách mnohdy nejednoznačné. I vesničané, vlastníci alespoň malý kousek pole nebo hospodářství, jsou zobrazováni negativně, pokud se neúčastní kolektivního budování venkova a odmítají věnovat svůj majetek družstvu. Často jsou přirovnáváni ke zlým, bohatým statkářům, vykořisťujícím ostatní obyvatele obce. Avšak ve chvíli, kdy se ke komunistické ideologii přikloní, jsou vylíčení pozitivně a všechny jejich špatné vlastnosti a skutky jsou zapomenuty.

Prózy socialistického realismu tedy dětskému čtenáři prezentují komunistický způsob uspořádání městské i venkovské společnosti jako jednoznačně nejlepší a jediný spravedlivý.

3.6 Fascinace technikou

S rozvojem továren a družstev souvisí také rozvoj techniky. Technika je další významnou oblastí, kterou komunistická propaganda zviditelňovala a propagovala. Stroje jsou symbolem nového, lepšího a spokojenějšího života, jako je tomu v povídce *Sklářská bouře 1890* Arnošta Vaněčka:

Nové a nové stroje přicházejí do měst a do továren. Stroje jsou jako zázrační obři, jež vymyslel člověk, aby překonal kletbu těžké práce, kterou provázel hlad a jeho družka bída.⁴¹

Na venkově je technika symbolem pokroku. Má za úkol nahradit neefektivní a slabá zvířata a lidskou práci. Nejčastěji zobrazovaným strojem je traktor. Komunistická ideologie v něm viděla symbol míru. Je také velkým lákadlem pro vstup do družstva, například v díle *Hedvábné vlákno*:

⁴¹ Vaněček, A.: *Sklářská bouře 1890*. SNDK, Praha 1953, s. 8.

Janouch říkával, že krávy myslí jenom na žrádlo. K práci je zapřahat nechtěl a toužil po koních. Když se však v městečku začalo mluvit o jednotném zemědělském družstvu, rázem na koně zapomněl a hovořil stále častěji o traktorech.⁴²

Stroje však nebyly zobrazovány jen kladně. Používaly se k podpoře propagandy proti bohatým lidem. Povídka *Sklářská bouře 1890* vypráví o boji chudých sklářů se stroji, vlastněnými majitelem továrny, které jim berou práci. Lidé se je rozhodnou rozbít. Po válce však bohatý továrník zmizí a stroje přejdou do vlastnictví sklářů. Náhle je dělníci přijímají a vnímají je jako užitečné pomocníky:

Stroje jsou naše. Stroje samy nejsou zlé ani dobré. Dobrý nebo zlý je jen člověk, jenž jim poroučí. Stroj dělá to, co člověk chce. My přece víme, že u nás jsou stroje v rukou dobrých lidí. Ti železní pracovníci jsou naši přátelé. Jsou skromní a nežádají si nic než trochu oleje a opatrnosti. Člověk si je vymyslel, aby se osvobodil z otroctví těžké práce.⁴³

Technika a stroje otevírají lidem nové možnosti. Děti vidí svou budoucnost spojenou s technikou, umožňující jim spokojeně a klidně žít:

Dívali se mlčky na město; ve výšce kroužilo nad ním letadlo, sotva slyšeli jeho motor. Jako by to letadlo naše město střežilo, napadlo Petrovi. Však až já vyrostu, možná budu taky letcem, myslel si a sledoval letadlo na prosluněné obloze.⁴⁴

Propagace techniky souvisí i s údernickým hnutím. Úderníci zvyšovali svůj výkon v práci převážně novými pracovními metodami, zlepšovacími návrhy a zrychlováním a úpravami strojů.

Komunistická ideologie prosazovala těžký průmysl jako nejdůležitější složku obnovy republiky. Snažila se vytvořit synonymní vztah mezi usnadněnou prací díky technice a budoucí komunistickou společností. Komunistická propaganda navíc s pomocí techniky mohla rozšiřovat komunistickou ideologii mezi národy. Příklad nalezneme v díle Marie Majerové *Bruno anebo Dobrodružství německého chlapce v české vesnici*:

⁴² Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 9.

⁴³ Vaněček, A.: *Sklářská bouře 1890*. SNDK, Praha 1953, s. 127.

⁴⁴ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 22–23.

Vlak jezdí nejen po našem československém státě, ale spojuje státy mezi sebou. Spojuje lidi a jazyky. V mezinárodním rychlíku najdeš nápisy v rozličných jazycích. Lidé tam vstupují, přečtou si nápis ve své řeči a vědí, co mají dělat. Vlak mluví s každým jeho řečí. Nezná hranice, ani o ně neklopýtne; sotva že se u nich zastaví, aby pohraniční strážé prohlédly cestovní pasy. Vlak všechny lidi sbratřuje, protože nám ustavičně dokazuje, jak se navzájem potřebujeme.⁴⁵

Lidé tak postupně zapomínali na techniku v souvislosti s tanky a zbraněmi, ale přetvářeli ji v užitečné nástroje, jako traktory, žací stroje, soustruhy a rádia, usnadňující lidem těžký život.

Ve srovnání s literaturou pro dospělé a budovatelskými romány je téma budování nové společnosti méně zobrazovaným, i když stále velmi atraktivním tématem. Dětem bylo zdůrazňováno jejich zapojení do budování státu převážně v souvislosti s Pionýrskou organizací a údernickým hnutím.

⁴⁵ Majerová, M.: *Bruno anebo Dobrodružství německého chlapce v české vesnici*. SNDK, Praha 1953, s. 29.

4 Vlastenectví

Komunistická ideologie podporovala svou moc zesilováním pocitu vlastenectví v obyvatelích. Dbalo se na důsledné slavení státních svátků a pořádání oslavných průvodů. Při každé příležitosti lidé vyvěšovali vlajky a tematicky zdobili okolí. Kdo se neúčastnil oslav nebo ho nebylo patřičně vidět, mohl se setkat s problémy v práci. Důležitou součástí oslav a průvodů byli pionýři, kteří přednášeli básně a reprezentovali úspěšné budovatelské mládež republiky.

Důraz na vlastenectví byl podporován hlavně jako protiváha k obdivování západní společnosti předchozí demokratickou vládou. Komunistická strana se snažila vytlačit pozitivní smýšlení o Západu zdůrazňováním vlastní historie a významu československého národa.

Na děti začleněné do Pionýrské organizace byl vyvíjen nátlak prožívat vlastenectví nejen jako národní hrdost, ale i jako hrdost třídní, zasahující do mezinárodních sfér, jak to dokazuje citát z *Pionýrské encyklopedie 2*: „Hovoříme o socialistickém vlastenectví, které vyjadřuje též vztah k lidu, k dělnické třídě a jejímu vítěznému boji, ke komunistické straně, která stojí v čele zápasu o nový, spravedlivý společenský řád, k **socialistické** vlasti.“⁴⁶

Pocit vlastenectví tedy podle komunistické propagandy neznamenal jen znát dobře vlastní stát a být na něj hrdý, zahrnuje i vřelý vztah k celému Sovětskému svazu. V této kapitole budeme rozebírat, jak se úcta k Sovětskému svazu, láska k českým hodnotám a vyzdvihování a odmítání některých etap českých dějin projevil v literatuře pro děti a mládež.

4.1 Slovanství, uctívání Sovětského svazu

Jak už bylo řečeno, důraz nebyl kladen jen na československý národ, ale i na slovanství obecně. Po druhé světové válce se Československo stalo součástí Sovětského svazu a bylo zdůrazňováno zařazení Čechů a Slováků do velké rodiny slovanských národů.

⁴⁶ Svatoš, Z. a kol.: *Pionýrská encyklopedie 2*. Mladá fronta, Praha 1978, s. 19.

Rusové byli ostatními Slovany vnímáni jako největší a nejsilnější slovanský národ, proto se k nim Slované obraceli jako ke vzoru a ochránci. Komunisté navíc Rusko vnímali jako kolébku své ideologie.

Sovětský svaz a jeho představitelé byli oslavováni jako hrdinští bojovníci za práva chudých a utlačovaných dělníků. Životní příběhy Lenina a Stalina nebo události Velké říjnové revoluce byly různě zpodobňovány a převypravovány i nejmladším dětem jako příklad vítězství komunistické ideologie.

Dětem byly ideály komunistické revoluce přibližovány formou jednoznačných všudypřítomných symbolů, z nichž nejrozšířenějším je rudá hvězda.⁴⁷ O té byly pro děti vymyšleny pohádky, básničky i písničky, jako například tato z knihy Aleny Bernáškové *Děti velké lásky*:

Na pouť z Ruska vydala se
pěticípá hvězdička...
Smáli se jí všichni páni,
že je na ně maličká.

Ale když se všude děti
za hvězdičkou rojily,
do nářku se páni dali,
úklady jí strojili.

(...)

Nezhasí a neutopí
naši hvězdu zářivou,
hvězdička nás stále všechny
naplňuje odvahou.⁴⁸

V literatuře pro děti a mládež té doby byla zdůrazňována spolupráce Rusů a Čechů. Rusové jsou zobrazováni jako přátelé a bratři, kteří to s Čechy

⁴⁷ Pro pionýrskou organizaci je každodenním znakem sounáležitosti s komunismem především rudý pionýrský šátek, o kterém se podrobněji rozepíšeme v osmé kapitole.

⁴⁸ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 102.

myslí vždy dobře. Jsou nositeli radostné ideje komunismu a blízké zářné budoucnosti národa. Vysvětlují dětem uspořádání komunistické společnosti, jako je tomu v knize *Pískle* Jana Mareše, zobrazující skupinu dětí pomáhajících sovětským partyzánům za druhé světové války:

Ležel jsem a poslouchal, jak mi tovaryš Sněgin vypravuje, že jednou budeme krásně žít. Nebudou žádní kapitalisti a fašismus taky nebude. Nikdo nebude chtít hrabat cizí, a proto nebudou války. Lidský rozum vymyslí takové stroje, že se bude pracovat třeba jen čtyři nebo dvě hodiny a zbytek dne se budou lidé veselit, bavit, cestovat a učit se. Každý bude dělat tolik, na kolik stačí, a dostane všechno, co bude potřebovat. A to bude komunismus, povídal tovaryš Sněgin.⁴⁹

Sovětský svaz byl považován nejen za průkopnickou zemi vládnoucí ideologie, ale i za kolébku prakticky všech moderních vynálezů. Cokoli bylo dobré, bylo spojováno se Sovětským svazem. Obyvatelé Sovětského svazu byli popisováni jako krásní, šikovní a spravedliví, čímž byl obraz Sovětského svazu notně idealizovaný. Důvěryhodnost těmto názorům dodávaly postavy, které sdělení přinášely. Jednalo se především o osoby, které Sovětský svaz navštívily, jako například voják Tonda z románu Jana Mareše *Pískle*, vrátivší se po válce z fronty:

Vyprávěl o sovětských důstojnících, kteří šli naše přímo z fronty učit, jak Sovětský svaz dával našim vojákům ty nejlepší zbraně a sám soudruh Stalin že poslal československým vojákům dopis, že vyhoví jejich prosbě, aby mohli bojovat proti fašistům.⁵⁰

Vedoucí osobnosti komunistické ideologie, Lenin i Stalin, byly zobrazovány jako starostlivé a pečující osoby, kterým leží na srdci blaho lidu. Oslovením soudruh se přibližují k běžným lidem a staví se s nimi na stejnou úroveň.

Sovětský svaz byl Československým obyvatelům inspirací ve všech oblastech života. Hlavně dětem byly předkládány vzory a hrdinové ze Sovětského svazu. Pouze tam, podle komunistické propagandy, žili ti

⁴⁹ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 166.

⁵⁰ Tamtéž, s. 208.

nejodvážnější a nejúspěšnější lidé. Příklad najdeme v knize *Mládí na křídlech* Heleny Šmahelové:

V naší poletové schůzi měli jsme tentokrát krátkou přednášku člena okresního výboru Svazarmu. (...) Vyzýval nás, abychom si za vzor vzali plachtaře Jefimenka, který proletěl na plachtařském letounu 637 kilometrů a dosáhl světového rekordu.

A my dívky ať vidíme svůj vzorný příklad v plachtařce Anně Samosadové, která vytvořila světový rekord žen.⁵¹

Sovětský svaz tak byl všudypřítomným ideálem, ke kterému se čeští komunisté snažili přiblížit.

4.2 Vyzdvihování vlasteneckých hodnot a symbolů

Stejně jako Lenin a Stalin, i český komunistický vůdce Klement Gottwald se stal bezmezně obdivovanou postavou. Kult osobnosti jej z prezidenta proměnil v adorovanou postavu bez jakýchkoli špatných vlastností.

Dětem byly pomocí literatury prezentovány i další slavné české osobnosti, které se podílely na rozkvětu národa v minulosti, a které komunistická strana schvalovala. Následující ukázka z románu *Válkou narušení*, odehrávající se během první světové války, zobrazuje, jak se malý Standa dozvídá o českých významných osobnostech. Vypráví mu o nich slečna Veselíková, nepříliš bohatá žena, avšak milá a hrdá vlastenka:

Slečna Veselíková se mnou hovoří hezkými teplými slovy a já jí naslouchám s velkou pozorností. Povídá mi o Boženě Němcové, o Smetanovi, o spisovatelce Tereze Novákové a půjčuje mi knížky ze své bohaté knihovny. Seznamuje mě s historií svého rodného města. Také s historií Boženy Němcové, jež zde okusila palčivost panského ponížení a protrpěla dny hladu uprostřed vlasteneckých měšťanostů, bydlících na náměstí v domech s podsíněmi. Vypráví mi o Aloisu Jiráskovi, který jako suplent vyučoval na zdejším gymnasiu právě naproti jejímu bytu. Učí mě číst tak, že mi předčítá celé odstavce a potom

⁵¹ Šmahelová, H.: *Mládí na křídlech*. SNDK, Praha 1956, s. 98.

podrobně rozebírá jednotlivé věty a slova, poukazuje na jejich skladbu a na to, jak lahodí sluchu i srdci.⁵²

V kontrastu se slečnou Veselíkovou jsou v knize vyobrazeni bohatí obyvatelé města, kteří podporují válku a Rakousko-Uhersko. Ti se o české dějiny nezajímají a pocit vlastenectví nepodporují.

Vlastenectví bylo v lidech podporováno už zmíněným slavením svátků a průvody. Jedním z nejčastěji zobrazovaných oslavných průvodů v literatuře pro děti a mládež je prvomájový průvod. Je spojován jen s příjemnými pocity, s nadšením a euforií. Takto je průvod popisován hrdinkou Mášou v knize *Mládí na křídlech*:

Kdykoli pochoduji za hudbou, mívám vznešené pocity, jako bych se právě chystala vykonat pro lidstvo velký hrdinský čin. Jsem jinou, dokonalou bytostí. Svou vůli a odhodlání k činům pociťuji jako nadpřirozenou sílu. Mé srdce bije souhlasně se všemi srdci kolem a pro ně. Miluji každého, na něhož jen náhodně pohlédnu.⁵³

Komunistická propaganda, jak už bylo řečeno, pracovala převážně s hesly a symboly. Symbolem češství a vlastenectví se v době okupace a ohrožení národa stala Praha. Jako hlavní město byla spojujícím bodem pro celý národ. Následující ukázka pochází z románu *Hoši z ratejny* Josefa Dvořáka a zachycuje slova chlapce, který se s rodinou přestěhoval do Čech z italského Terstu:

Praha (...) není tak velká jako Terst. Ale je nám drahá, protože to je naše hlavní město. Tam jsme my, Češi, doma a nikomu se tam nemůže stýskat.⁵⁴

Praha je dále symbolem nového světa v protikladu k venkovu, zastupujícímu svět starý. Například Standova maminka z románu *Válkou narušení* je nucena se s dětmi přestěhovat do Prahy z vesnice, kde celý život

⁵² Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 47.

⁵³ Šmahelová, H.: *Mládí na křídlech*. SNDK, Praha 1956, s. 90.

⁵⁴ Dvořák, J.: *Hoši z ratejny*. SNDK, Praha 1955, s. 17.

posluhovala na statku. V Praze si není schopná rychle zvyknout a vzpomíná na starý život u sedláka:

Odpadly dvorské zvyklosti i časné vstávání k dobytku, s čímž se nemohla nijak smířit. Vstávala takto od svých dvanácti let, co přišla prvně do služby k sedlákovi, a teď se jí najednou po tom všem stýskalo. Po kravách, po chlěvě, po krmení, po dojení. Chyběl jí také milostpán, jeho honění a sekýrování, chyběla jí milostpaní, která sem tam ucmrndla o trošiček deputátního mléka víc, modrého sice od vody, ale přece jen... Stýskalo se jí po sousedkách deputátnicích, které ji oslovovaly buď Nando či Krejčko, a ne paní jako tady. A neměla zde také komu říkat prosimich a voni, neměla být komu vděčná a nebylo také před kým hrbít záda.⁵⁵

Standova maminka reprezentuje starší generaci, která si těžce zvyká na nové pořádky a nedokáže si představit jiný život než posluhování a tvrdou dřinu. Pro ni je komunismus nepředstavitelnou myšlenkou. Opakem je její syn Standa, reprezentující mládí, věřící ideám komunismu a bojující proti nespravedlnosti.

4.3 Různé náhledy na české dějiny

Komunistická ideologie pozměnila také náhled na české dějiny. Některé etapy nebo osobnosti se komunistům hodily pro výklad a podporu svých myšlenek, některé se snažili odsunout do pozadí mimo zájem občanů.

Vyzdvihovanou etapou bylo například období husitství. Husité byli prezentováni jako předobraz komunistické společnosti, jako stateční bojovníci za svobodu a rovnost. Jejich odkaz byl často připomínán a napodobován, jako například v knize *Pískle* Jana Mareše:

Když jeli naši na frontu, vykládal jim soudruh Gottwald o husitech, kterých taky bylo málo, ale bojovali za spravedlivou věc, a proto vítězili.⁵⁶

Odmítanou etapou českých dějin se stalo například období první republiky. To bylo ztělesňováno postavou Tomáše Garrigua Masaryka

⁵⁵ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 17.

⁵⁶ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 208.

a později i Edvarda Beneše, jimž komunisté vyčítali, že odešli do exilu. V analyzovaných prózách je patrný odpor spisovatelů k londýnské vládě. Ta je převážně líčena jako nespolupracující, operující s neaktuálními informacemi a nevykazující žádnou snahu pomoci svým občanům. Masaryk navíc zastával demokratické názory, které byly v silném rozporu s komunistickými. To je patrné na následující ukázce z románu *Děti velké lásky*:

Božce kručelo v žaludku. Děla právě složitý rozpočet, jak rozdělit půl krajíce, aby zbyl na oběd a ještě na odpoledne. Učitelovo vyprávění o tatíčku prezidentovi poslouchala jen na půl ucha. Odpoledne musí jít s Růženou vybírat na stávkový fond.

Náhle se učitel odmlčel a právě v té chvíli zazpíval Božčin žaludek zvlášť hlasitě. Někdo se zahihňal.

„No tak, Miřická, vstaň.“

Boženka pochopila, že ji učitel vyvolal. Usmíval se na ni, ale oči měl při tom jako ryba.

„Tak to vidíte, Boženka ani neví, kde sídlí náš milovaný tatíček prezident.“

Pár dobře živených dětí v prvních řadách se zasmálo. Ostatní seděli jako z kamene. Boženka myslela na toho, kterému pan učitel říkal – tatíček. Ve škole měli jeho obrázek, jak sedí na bílém koni. Docela určitě takový pán nikdy o stávce ani neslyšel, protože jinak by tam na tom koni nemohl tak klidně sedět. A když slyšel, a nic pro kodymáky neudělal, tak to není žádný tatíček.⁵⁷

Předchozí ukázka popisuje vztah komunistické ideologie k demokratickému řízení společnosti, reprezentovanému prezidentem Masarykem. Dívka Boženka představuje komunistickou mládež, která se zajímá o problémy ostatních a pomáhá stávkujícím dělníkům, seč může.

Pan učitel je v ukázce zástupcem demokratického proudu, očerňovaného komunistickou propagandou. I fakt, že demokracii reprezentuje učitel, zvýrazňuje její negativní prezentaci. Učitel je osoba, které by děti měly být schopny důvěřovat, a která jim všechny věci, jimž nerozumí, uvede na pravou míru. V tomto případě se však jeho náhled na svět nijak neztotožňuje s náhledem komunistické mládeže a kvůli svému

⁵⁷ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 84.

přesvědčení se dopouští i násilností na dětech. V dětských čtenářích vyvolává postava učitele nepříjemné pocity a odpor, které si mohou vztáhnout i na demokratické ideje, čímž je úkol propagandy jednoznačně splněn.

Postavy dětí v předních lavicích z ukázky jsou ztělesněním krutých a nespravedlivých kapitalistických hodnot, které propaganda také odsuzovala. Dětská čtenářská si rozdělila mezi komunisty a kapitalisty také uvědomí tím, že Boženka hladoví, kdežto tyto děti jsou „dobře živené“.

Komunistická propaganda však v analyzovaných dílech nikdy neprohrává. Boženka se následně učiteli postaví, veřejně se přihlásí ke komunistické ideologii a komunistická myšlenka morálně zvítězí nad demokratickými hodnotami:

Boženka zvedla hlavu, podívala se učiteli přímo do očí. Však jako by tam s ní v té chvíli byla Růža s Toníkem, Mářa a strejda Vaněk a všichni kodymáci.⁵⁸

Dětskému sympatizantovi s komunistickou ideologií se v analyzovaném románu dostane ujištění, že ho komunistická ideologie nikdy nezradí, a i když se ocitne ve zlé situaci, ostatní komunisté mu pomohou a zastanou se ho.

Další skutečností, kterou komunistická propaganda zvýrazňovala a odsuzovala, bylo podepsání Mnichovské dohody. Prezentovala je jako sobecký a zbabělý krok tehdejší vlády, jako je to líčeno v románu *Luba od partyzánů*:

Na místech, kde by sotva kdo hledal, byla s obrovským úsilím dělníků a vojáků vybudována řada pevností a opevnění. Měli jsme takových v roce osmatřicátém spoustu, všechny namířeny proti nacistickému Německu a jeho pomahačům – a musili jsme z nich odejít, aniž si naši vojáci vystřelili. Lid chtěl bojovat – nechtěli však bojovat, riskovat, snášet útrapy ti, kdož tehdy lidu vládli.⁵⁹

⁵⁸ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 85.

⁵⁹ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 66.

Prezentace některých významných českých osobností, dějinných etap, svátků a symbolů podporovala přijetí komunistické ideologie a zesílení příklonu občanů k ní. Komunistická propaganda se snažila asociovat podporované skutečnosti s ušlechtilými a příjemnými city, kdežto zavrhané s pocity nepříjemnými, s nebezpečím a nespravedlností.

5 Dělník a horník jako hrdinové proti zemědělcům

V druhé kapitole jsme rozebírali postavy bohatých továrníků a sedláků. Ti jsou pokaždé líčeni stejně, jako sobečtí a nelítostní boháči. Opakem lakomých boháčů jsou dělníci a havíři. Komunistická propaganda je prezentuje jako nové hrdiny, představitele celého národa a pracujícího lidu. Dokládá to i přízvisko Klementa Gottwalda – „první dělnický prezident“.

Pozice dělníka se ve společnosti stává velmi ceněnou a váženou. I v analyzovaných prózách se setkáme s dětmi, netrpělivě očekávajícími den, kdy skončí školu a začnou pracovat v továrně. Následující citát z románu *Válkou narušení* ukazuje, jak si hlavní hrdina Standa představuje svůj život jako dělník:

Až budu dělníkem...

To je veliké přání a vyplní-li se mi zítra, nebude to tak brzy.

(...)

Do továrny budu chodit čistě oblečený, dostanu svou skříňku na šaty, svůj svěrák na náradí a náradí, budu studovat velké modré výkresy, rýsovat na plotně, počítat, měřit rozteče, značkovat dulčíkem... Půlmistr mi bude nosit práci, svačinka se bude u mne zastavovat a bude říkat:

„Pane, co si dáte k svačině?“

S mistrem budu mluvit jako rovný s rovným, neslevím mu korunku se své mzdy a neslevím mu také jedno slovíčko.

„Co si myslíte, že jsem pekař, nebo co? Že se snad nechám od vás dřít bez nože?“

A nebude-li to stačit, povím mu to jako Patrčka. Změřím si jej a řeknu mu s náležitým důrazem:

„Já jsem dělník!“

Srazím ho tím jediným slovem, aby si zapamatoval, s kým měl tu čest hovořit. A on jen ustrašeně zamžiká očima a odtáhne jako spráskaný pes.⁶⁰

Dělník má podle komunistické propagandy moc změnit vše, co si usmyslí. Postavy dělníků jsou v analyzovaných prózách popisovány jako silné osobnosti nezlomného charakteru. Jsou hrdí na svou vlast a na to, že pro ni mohou pracovat. Příkladem je citát z románu *Nová směna*:

⁶⁰ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 102–103.

Pracujeme na normách, podle kterých dělali dělníci za kapitalismu. Tehdy páni dělníky dřeli, proto je dělníci šidili, kde mohli, ale my dnes nebudeme přece šidit sebe! (...) Dnes nám republika dává všechno: pojištění, řádné léčení, spravedlivou mzdu, rekreaci – však víte, co vyprávějí starší dělníci o bývalých časech. Dnes se pracuje v továrnách jinak a my mladí nezůstaneme pozadu! Budeme v továrnách hospodařit líp; vždyť jsou naše! Vším budeme šetřit jako se svým.⁶¹

Zobrazení dělníci a horníci mají jeden typický rys. Všichni touží po vzdělání a sami se nejen ve volném čase dovzdělávají. V próze *Sklářská bouře* 1890 vystupují skláři, kteří sekají malé skleněné korálky. Každý sklář má vedle svého stolku knihu, do níž při práci nahlíží.

Próza *Kytka zelená* Jana Morávka vypráví o kamenících, spravedlivě bojujících za lepší podmínky při práci. Jeden z hlavních hrdinů příběhu je při práci zraněn, přesto nezahálí, a když nemůže pracovat, alespoň čte a vzdělává se:

„Co se ti, dítě, stalo?“

„To nic není!“ opakoval lhostejně po lékaři, a třeba měl i druhé oko šetřit, sháněl se po své milé knize.⁶²

Komunistické propagandě záleželo na tom, jaké knihy dělníci čtou. Román *Pískle* zachycuje situaci po druhé světové válce. Komunisticky smýšlející lidé z vesnice se shromažďují, aby se mohli začít vzdělávat v komunistické ideologii:

Přišel uhlíř Sekanina s kufrem. Postavil jej doprostřed světnice a povídal:

„Knížky budou jako od knihkupce. Vlhko ani plíseň se toho netkly. Nesu to, aby nás Václav mohl hned začít učit. Potřebujem to každý jako sůl. Vždyť jsme měli v hlavě kolotoč a páni nás pak mohli balamutit, jak chtěli.“⁶³

Hornické zaměstnání bylo komunistickou propagandou hojně podporované a propagované. Zaměření státu na těžký průmysl vyžadovalo

⁶¹ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 42.

⁶² Morávek, J.: *Kytka zelená*. SNDK, Praha 1953, s. 18.

⁶³ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 207–208.

větší počet horníků. Prezident Gottwald tedy vyhlásil tzv. Lánskou akci, která měla za úkol přivést do hornictví nové mladé lidi. Agitovalo se ve školách, na pracovištích, agitaci se neubránila ani literatura pro děti a mládež. Díla, zachycující postavy horníků a prostředí hornických dolů, se stala častým jevem.

Horníci jsou stateční a silní, dokážou pracovat mnoho hodin bez únavy. Jejich jedinečnou vlastností ale je, že za každých okolností drží při sobě, jak je to patrné z ukázky z románu Vojtěcha Cacha *Tajemství Anny Marie*:

V havířině vždycky musí stát jeden při druhém. Nahoře i dole.⁶⁴

Zemědělci jsou zobrazováni dvěma způsoby. Buď jako bohatí lakomí sedláci, nebo jako ti nejchudší obyvatelé vesnic. Oproti dělníkům nejsou tak osvícení a vzdělaní v komunistické ideologii, a proto nedokážou využít svého potenciálu k vymanění se ze starých pořádků. Teprve až zarytý agitující komunista pomůže zemědělcům vysvobodit se z života v těžké dřině.

Zobrazení dělníci a horníci se spolu s pionýry v analyzovaných knihách prezentují jako zárodek nové komunisticky uspořádané společnosti. Zastaralé uspořádání zosobňují zemědělci a sedláci.

⁶⁴ Cach, V.: *Tajemství Anny Marie*. SNDK, Praha 1958, s. 242.

6 Kritika kapitalismu v souvislosti s válkou a bojem za mír

Komunistická ideologie se vymezuje negativně vůči kapitalistickému uspořádání společnosti. To je založeno na nerovnoměrném rozdělení majetku v závislosti na schopnostech a snaze každého člověka. Komunistická ideologie se snaží toto uspořádání rozbít a veškerý majetek rozdělit všem lidem stejně. Proto komunistická propaganda usilovala všemožnými způsoby o pohanění kapitalismu a přesvědčení širokých mas, že jedině komunismus je nejlepším uspořádáním společnosti.

Komunistická propaganda představovala kapitalismus převážně ve spojení s válkou a předchozím odsuzovaným uspořádáním společnosti. Komunismus byl prezentován ve spojení s mírem, jako napravení pokřivené tržní společnosti a návrat k lidskosti. To lze demonstrovat na následující ukázce z knihy *Děti velké lásky* Aleny Bernáškové, ve které se děti z celého světa sejdou na mezinárodním sjezdu a hovoří o svých zkušenostech s kapitalistickou společností:

Děvčátko ze severní Anglie, malá dělnice, která už pracovala v textilce, se snažila vylíčit hlad a stávky u nich doma. Oči pomáhaly mluvit hrdému hochu z kraje rtuťových dolů ve Španělsku, kde lidé chodili ve zlatě a drahých ozdobách do kostela uprostřed zástupu žebráků. Braziliánec, jenž se propašoval na loď jako kuchtík, ukazoval, jak poznal bič na plantážích. Kávu z těch plantáží, kterou sklídili polomrtví hladem, házeli páni do moře nebo jí topili v kotlích, aby cena na světových trzích neklesla. Ondra vyprávěl o černém kraji Borinage, kde se uhlí doluje krví. Mladý černocho mlčel a jen se díval. Zdálo se mu to jako ráj proti životu v jeho vlasti, střední Africe.

Ale jak se tu všichni sešli z mnoha zemí, jak spolu vyrůstali ve všech koutech světa, tak také byli rozhodnutí nepřipustit, aby svět šel tak dál.⁶⁵

V následující kapitole budeme zkoumat kapitalismus z hlediska asociace s válkou, komunistický náhled na válku a mír a také zobrazení kapitalistických západních zemí v analyzovaných prózách.

⁶⁵ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 188–189.

6.1 Nenávist k válce

Komunistická propaganda využívala válku pro zvýraznění rozdílů mezi komunismem a kapitalismem.

Kapitalista je komunistickou propagandou zobrazován jako milovník války, který ji aktivně vyhledává, aby získal ještě více majetku. Je zosobňován nadutými bohatými továrníky a sedláky, o kterých už byla řeč v druhé kapitole. Postavy kapitalistických továrníků stojí vždy proti změnám a proti dělnickým revolucím.

V románu *Děti velké lásky* Aleny Bernáškové například vystupuje továrník Kodyma, vykořisťující dělníky ve své továrně. Do bojů proti němu se zapojují i děti. Následující citát zachycuje monolog postavy draka Fabrikanciuse v loutkovém divadle, představujícího továrníka Kodymu:

Jsem velký Fabrikancius,
celý svět koupím a sním,
pracujte pro mé břicho,
jinak vás vyhodím!⁶⁶

Kapitalismus není představován jen pomocí postav továrníků. Rozpory mezi kapitalismem a komunismem se odráží i v dětském kolektivu. Podrobněji jsme tento problém rozebírali už v druhé kapitole, a to v části věnované potlačování individualismu.

Komunistická propaganda ukazuje války jako nelítostné doby, na které doplácí jen chudý, nevinný člověk. Nejčastěji zobrazovanými oběťmi válek jsou děti. Na jejich osudech komunistická propaganda ukazuje, jak jsou války kruté a nesmyslné. Román *Válkou narušení* se odehrává během první světové války, následující ukázka zachycuje slohovou práci jednoho dítěte:

Vánoční svátky jsme měli velice smutné. Tatínek přijel z války na dovolenou a všichni jsme plakali. V noci, když jsme spali, měli jsme otevřenou vyhlídku, a když jí vítr bouchl, tatínek se probudil a křičel: Už jdou pro mě! Všechny nás vzbudil a my jsme měli strach, že se zbláznil. Ale ráno mu zase nic nebylo, jen nemluvil. Maminka říkala, že je válka prokletá

⁶⁶ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 11.

a že v ní zabíjejí lidi. Nechci již žádné vánoce ani Ježíška. Jenom chci, aby už nebyla válka a aby se tatínek nemusel nechat zabít.⁶⁷

Komunistická propaganda se snažila prezentovat válku jednostranně. Když bylo tematizováno utrpení lidí, zvyrazňovala propaganda toto utrpení jako důsledek jednání Německa či Spojenců. Román *Návrat* Jana Kloboučnicka například zachycuje druhou světovou válku očima malého Martínka, který poznává krutost německých nacistů:

„A ve válce? ... To se smí střílet po lidech?“

„Smí, Martínku, smí!“ povzdychla si. „Ve válce se smí všechno!“ A sama se rozeštkala: „Střílet syny a táty, zabíjet ženy a starce, rodiče ubíjet a spalovat v pecích koncentračních táborů, děti zavlékat do horoucích pekel, pálit vesnice a města. Všechno, všechno se ve válce smí!“⁶⁸

Když ve válce bojují nepřátelé, jejich boj je popisován jako nevyrovnaný a nespravedlivý. Pokud však bojují a zabíjí komunisté, jsou vyobrazeni jako stateční hrdinové, válčící proti nepřátelské nelítostné přesile, a přesto vítězící. Tento boj je líčen jako spravedlivý a nutný krok ke svobodě. Ztráty na životech jsou často na obou stranách vyrovnané. Ale zatímco mrtvé na straně komunistů každý lituje a vyzdvihuje jejich zásluhy, mrtví nepřátelé nejsou oplakáváni ani svými někdejšími přáteli. Příklad nalezneme v románu *Luba od partyzánů*, kdy poněmčený chlapec Tschermatschek padá při bojích na konci války ze střechy poté, co postřelí hlavního hrdinu Lubu. O Lubu se lidé strachují a poskytují mu nejlepší lékařskou péči, Tschermatschkova smrt nikoho nezasáhne:

Zděšeně vzhlédl a viděl tu hloubku pod sebou. Závrať ho přemohla a naráz se převalil přes okap.

Dole ho našli mrtvého.

V městě se už rozléhal lahodný zpěv sovětských bohatýrů.⁶⁹

⁶⁷ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 31.

⁶⁸ Kloboučnick, J.: *Návrat*. SNDK, Praha 1958, s. 78.

⁶⁹ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 110–111.

Dalším dopadem války na život dětí je také skutečnost, že se mnoho lidí z války vůbec nevrátilo. V nastalé situaci, kdy děti přišly například o rodiče, musely předčasně dospět a starat se o obživu rodiny. Dosvědčuje to například citace z knihy *Nová směna*:

„Čím je tvůj tatínek?“ zeptala se Petra, který stál nejbliž.

„Nemám tatínka,“ odpověděl Petr. „Nevrátil se z koncentráku. Maminka dělá v továrně.“

„Naše taky,“ řekl Ladá, „a tatínek taky.“

„Náš tatínek taky,“ přihlásil se Vítek z vozíku.⁷⁰

Analyzovaná díla celkově odsuzují boje a války, s výjimkou situace, kdy komunisté bojují za mír. Tuto možnost rozebereme v následující podkapitole.

6.2 Boj za mír

Komunistická ideologie je vlastní propagandou zobrazována jako jediná, které leží na srdci blaho lidí na celém světě. Zasloužila se o mír mezi národy a nepřeje si už nikdy válku, i přesto, že mír získává paradoxně bojem. Propaganda adresuje mír dětem. Zdůrazňuje, že především pro ně byl mír tvrdě vybojován, aby si ho chránili a vážili si ho. Srovnání s životem ve válce podává analyzovaný román *Válkou narušení*:

MÍR. Všichni víme, co znamená to kratičké slovo, protože žijeme ve válce. Jen představy o míru jsou různé. Pro nás děti znamená mír především chléb. Hromadu, horu chleba. Tolik, abys mohl stále krájet a jíst a aby bochníček neubýval. Mír znamená také brambory. Kopec bramborů, aspoň takový, na jakém stojí trojský zámek. Kopec žlutých bramborů, kulaťoučkých a dolíčkovatých jako tváře mírových dětí.⁷¹

Propagandou je také neustále zdůrazňováno nebezpečí, že o mír může společnost přijít kvůli nenasytným kapitalistům, číhajícím na chvilku jejich

⁷⁰ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 73.

⁷¹ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 59

nepozornosti. Proto se děti musely neustále snažit a hlídat vlast proti nepřátelům míru, jako je to popsáno v románu *Nová směna*:

Po míru, po prostém lidském štěstí touží lid celého světa. Nepřátelé lidu, ti, kteří vlastnili továrny, půdu, doly, kteří žili z naší práce, lid nenávidí. Myslí jen na sebe a pro své zisky chtějí rozpoutat novou válku. Nesmí se jim to podařit; lid celého světa musí říci své rozhodné ne! Musíme však lid jiných zemí přesvědčit, že naše cesta, kterou jsme nastoupili v průmyslu, v zemědělství i v obchodě, je správná; zdar naší práce je ziská; uvěří nám a i v jiných zemích budou mít odvahu postavit se proti svým utlačovatelům. (...) Dobrými výsledky své práce bojujeme proto i za mír! Naše práce má veliký dosah a cíl: vybojovat pod vedením Sovětského svazu mír na celém světě!⁷²

Komunistická ideologie je tak v analyzovaných dílech zobrazována jako ochranitelka spravedlnosti, míru a dětí na celém světě. Příkladem je dopis sovětského plukovníka malému Martínkovi z románu *Návrat*:

My, sovětské lidi a mírumilovní občané všech zemí světa, (...) nedopustíme už nikdy, aby miliony nevinných dětí ztratily v hrůzách nové války svoje rodiče, nedopustíme už nikdy, aby statisíce rodičů ztratily pro zvrácenou chamtivost několika jedinců svoje děti. My chceme, můžeme a budeme žít v míru, žít šťastně!⁷³

V analyzovaných dílech se objevuje také mnoho dětí, které se přes svůj nízký věk zapojují do bojů. Dětské čtenáři mohli tyto odvážné literární postavy vnímat jako vzory a podílet se na budování vlasti a ochraně míru.

6.3 Kritika USA

Konkrétními zástupci kapitalistického uspořádání, vůči kterým se komunistická propaganda vymezovala a ke kterým převážně směřovala svou kritiku, byli Američané. Ti jsou v analyzovaných prózách reprezentováni postavami vojáků za druhé světové války.

Američtí a spojenečtí vojáci jsou zobrazováni bez výjimky jako nepřátelé obyčejného lidu, již svůj vlastní prospěch upřednostňují před prospěchem ostatních. Román *A přece se dočkal* zachycuje situaci těsně po

⁷² Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 182.

⁷³ Kloboučník, J.: *Návrat*. SNDK, Praha 1958, s. 244.

druhé světové válce v Plzni, kdy se plzeňští obyvatelé a dělníci snaží obnovit provoz továrny a města. Pomáhá jim v tom komunistická strana a její zástupci z lidu, avšak američtí vojáci jim jejich snahu hatí a ztěžují:

„Soudruhu Rando, my potřebujeme boty a hadry do práce jako sůl a Američané je hromadně spalují!“

(...)

„(...) A celé fůry. Bot, šatů a látek. Z německých obchodů. I nábytek. A jaký! Všecko polévají benzínem. A kdybyste viděli, co tam lidé vyvádějí! Chtějí to zachránit, vytáhnout z ohně. Ale vojáci nedovolí.“

(...)

„Říkají, že je to jejich válečná kořist. A že je to špatné německé zboží. Že oni nám dodají lepší, svoje.“⁷⁴

Komunistická propaganda prezentuje jednání Američanů za války jako převážně záškodnickou činnost. Nejčastější situací, která je v analyzovaných dílech zachycovaná, je bombardování měst a továren. Americká a spojenecká letadla jsou komunistickými dělníky podezřívána ze zlomyslného ničení majetku dělníků a lidu. V ukázce z románu *A přece se dočkal* nacházíme rozčarování plzeňských obyvatel po rozbombardování továrny těsně před koncem války:

„A když si pomyslím,“ zvolá, „že Škodovka mohla být naše a že jsme už nemuseli dít na cizí akcionáře a všelijaké kapitalistické příživníky...“

„A že bychom pracovali na svém, pro republiku!“ dodá Hloušek. „A věř mi, soudruhu, oni to věděli, a zrovna proto nařídili: Roztlučte to těm bolševikům na padrť! Však náš generální v Praze pro nic za nic neletěl s tou háčovskou delegací k nacistickým generálům, aby honem, honem uzavřeli separátní mír s Američany.“⁷⁵

Americké zaměření na úspěch člověka tak komunistická propaganda úmyslně podrývala a prezentovala americký národ jako sobce snažící se vydělat na každé situaci.

⁷⁴ Beneš, K. J.: *A přece se dočkal*. SNDK, Praha 1952, s. 62.

⁷⁵ Tamtéž, s. 45.

6.4 Kritika Německa

Dalším národem, na který se komunistická propaganda zaměřila, byli Němci. Po zkušenostech z válek bylo pro komunistickou propagandu snadné vznítit v lidech nenávist vůči Německu.

Významnou německou postavou, kterou některé analyzované prózy zobrazují, je Adolf Hitler. Dětská čtenářská literatura už má zkušenosti s druhou světovou válkou, dokážou si ztotožnit literární postavu se skutečnou osobou, čímž se úkol komunistické propagandy stává snáze splnitelný. Postavy přikloněné ke komunistické ideologii v prózách zachycujících dobu před druhou světovou válkou upozorňují na nebezpečného Hitlera. Komunistická propaganda je představuje jako varující proroky, snažící se udržet ve světě mír. Příkladem je následující citát z románu *Děti velké lásky*:

Měl bys slyšet Hitlera, když líčí, jak obsadí cizí země a hned bude všeho dost. Německá rasa prý je nadřazená a má na to právo. A měl bys vidět, kolik lidí, docela prostých a obyčejných lidí si myslí, že je to tak v pořádku. S tátou o tom často hovoříme. To víš, že soudruzi lidem říkají, kdo je to Hitler a kam by to vedlo...⁷⁶

Nejčastějšími německými postavami jsou v analyzovaných dílech opět vojáci. Chovají se často nepřiměřeně krutě, většinou v zoufalých situacích, kdy nemají jiné možnosti. Příklad německé krutosti nalezneme v románu *Luba od partyzánů*. Ukázka zachycuje situaci na konci druhé světové války:

Ve velké síni byla podlaha pokryta vlajkami. Jeden vedle druhého leželi tu muži i ženy, oběti nacistů.

(...)

V čele síně leželo šest dělnických žen. Obličeje byly znetvořeny nelidským mučením. Mezi nimi, podle šatů ji Luba dobře poznal, ano, nemohl se mýlit, byla jeho matka...

V posledním tažení se němečtí násilníci pomstili na nevinných.⁷⁷

⁷⁶ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 187.

⁷⁷ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 101.

Jan Mareš popisuje postavy německých vojáků za druhé světové války v románu *Pískle*. Jejich vzhled a vybavení nemá valnou úroveň, nejde z nich strach a už vůbec nepůsobí mocně a nebezpečně, nýbrž vyděšeně a zmateně:

Motorky byly zrovna jako naše a vojáci v nich vůbec nevypadali na kolosy. Byli celí zmrzlí, tváře měli zelené jako pláštěnky a jen nosy byly červené, jako od rýmy. Očima stříleli tak vyjeveně, jako by čekali, že jim už dříve dá někdo po hlavě.

Tanky se kodrcaly po dláždění a skřípaly až hrůza.⁷⁸

Dětské postavy jsou reprezentovány chlapci z Hitlerjugend, jako například v knize *Luba od partyzánů*. Jsou popisováni jako nehezčí, hloupí a krutí chlapci. Přetvařují se a poněmčují, aby zapadli mezi ostatní. I když je jejich příslušnost ke skupině podmiňována silou a odvahou, sami kurážní nejsou:

Tentokrát kluk z Hitler-Jugend na Lubu nezaútočil. Neměl za sebou četu německých rváčů, a tak jeho odvaha byla ta tam. Nezmohl se než na zavilý, vzteklý pohled, jímž doprovázel pevně a hrdě odcházejícího Lubu a jeho dva sourozence.

(...)

„Tschechischer Hunde,“ zasykl špatnou němčinou. Byl to poněmčenec, neuměl ani mluvit jako ostatní, kteří nosili takovou uniformu jako on. A pak jeho ruka sjela k opasku, kde měl, jako všichni kluci z Hitler-Jugend, připevněnou malou dýku. Jenže všechno, nač se zmohl, bylo to, že bezmocně zaťal prsty do rukojeti své zbraně.⁷⁹

Němci si podle komunistické propagandy nezaslouží slitování, natož Češi, kteří se s Němci spolčili. Stejnými pravidly se řídí i děti. Smrt nepřátel není v dílech nijak litována. Jejich smrt je naopak spojována s vítězstvím lidu a s blížící se dobou míru:

Aha, proti fašistům je poslední boj, tak na ně! A po boji, to, co bude zítra, až vyhraje, to bude ta Internacionála. To potom, jak táta říkal, nebudou žádné hranice, lidé

⁷⁸ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 21.

⁷⁹ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 14.

všichni se dorozumějí, ať mluví, jak chtějí, protože jeden druhého bude mít rád a nebude nikoho, kdo by chtěl druhému ubližovat.⁸⁰

Výjimkou zobrazení Němců je próza Marie Majerové *Bruno anebo Dobrodružství německého chlapce v české vesnici*. Ta učí děti nerozlišovat lidi podle národnosti, ale podle třídního zařazení. Vyskytují se zde opět postavy Němců a Čechů, kteří se navzájem nenávidí. Ti všichni představují kapitalistickou společnost rozdělovanou národnostně. Hlavními postavami jsou však lidé, jimž nezáleží na národnosti, ale na rovnosti lidí všech tříd. Ti zastupují komunistickou ideologii, která, jako vždy v dílech ovlivněných socialistickým realismem, vítězí:

Byl bych rád, abys na tento rok vzpomínal s radostí, jako my si rádi na tebe vzpomeneme... A aby sis odnesl do života poznání, že národnost nemá lidi rozdělovat do nepřátelských táborů. Nikdo tu nebyl tvým nepřítelem jen proto, žeš Němec, kromě nezralých hochů, které jsi sám poučil a napravil nejkrásnějším příkladem. Zachránil jsi život největšímu štváči. Jsem rád, žeš tu zanechal na sebe takovou vzpomínku.⁸¹

Literatura pro děti a mládež ovlivněná komunistickou propagandou tedy Němce většinou zobrazuje jako nepřátelský národ.

6.5 Obdivování Rusů a sovětské armády

Jediný národ, který byl vždy zobrazován konstantně, byli Rusové. Vojáci osvobozené Rudé armády v dílech ukončují druhou světovou válku a jsou oslavováni jako hrdinové. Jejich zbraně a tanky působí na obyvatelstvo mocně, i když ne nepřátelsky. Příjezd vojska je asociován s bezpečím a radostí. Zbraně, mnohem silnější a modernější než zbraně německé, zajišťují mír a nevyhlízejí výhružně. I přes laskavé a vlídné chování jsou obezřetní a neustále chrání lid před nebezpečím. Takto jsou například sovětská vojska vítána v románu *Pískle*:

⁸⁰ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 31.

⁸¹ Majerová, M.: *Bruno anebo Dobrodružství německého chlapce v české vesnici*. SNDK, Praha 1953, s. 96.

Vyběhl jsem na ulici, když jel kolem právě nejprvnější sovětský tank. Panečku, ten byl! Zdál se mi o moc lepší než všechny hitlerovské tanky a jistě taky byl, protože nad nimi vyhrál.

Nahoře ve věži byl otevřený poklop a z něho se díval voják v kožené bluze. Na hlavě měl černou kuklu s vycpanými hřebínky. To asi proto, aby si neudělal bouli, když tank někde skočí přes nějaký příkop. Byl celý umazaný, jen zuby mu svítily, jak se usmíval a kýval na lidi, kterých bylo najednou všude plno. Lidé křičeli, mávali, lezli až k tankům... Tankista se ukláněl, smál se, ale já jsem si dobře všiml, že se přitom pozorně dívá na všechny strany, není-li ještě někde nějaké nebezpečí.

Na druhém tanku se vezlo asi deset sovětských vojáků. Byli celí zaprášení a seděli tak, jako by jeli na kdovíjak přepychovém autě. Na řemenech měli samopaly. Drželi je pod pažím jakoby nic, ale zase tak, že kdyby se něco semlelo, mohli by v tu chvíli střílet.⁸²

Popisy sovětských vojáků často ani nezmiňují zbraně. Zvýrazňovány jsou vlastnosti naprosto nesouvisející s válkou, ale asociující klidný život v míru, jako je tomu v románu *Luba od partyzánů*:

Musí říci všem svým, že viděl na vlastní oči krasnoarmějce, ty nádherné chlapce a muže, musí jim vyprávět, že slyšel ruské písně, hrané na harmoniku a zpívané mohutnými slovanskými hlasy, musí, musí...⁸³

Podobně jsou vojáci líčeni i v románu *Návrat* Jana Kloboučníka. Děti v něm píší dopisy sovětským osvoboditelům, kteří přijeli do jejich vesnice:

Proč ses na mne zlobil, když jsem si, zatím co Ty jsi pil, poplenila zahrádku? Pro pár tulipánů, narcisů, petrklíčů a srdcovek?! Na záhonku by kvetly týden, čtrnáct dní, ale pod Tvým usměvavým obličejem a v našich srdcích přece nikdy, nikdy neuvadnou. Kvést budou navždycky, tak jako kvetly v nejkrásnějším máji života, tak jako bude kvést navždycky moje láska k vám, naši osvoboditelé!⁸⁴

Komunistické propagandě tyto prózy pomáhaly udržovat v lidech pocit bezpečí asociovaný s postavami sovětských hrdinů.

⁸² Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 200.

⁸³ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 108.

⁸⁴ Kloboučník, J.: *Návrat*. SNDK, Praha 1958, s. 223.

6.6 Partyzáni a nahlížení na ně společností

Dalšími hrdiny, které vyzdvihovaly prózy ovlivňované komunistickou propagandou, jsou partyzáni. Jejich účast na boji s nepřítelem byla komunistickou propagandou oceňovaná.

Civilisté, ukrývající se v lesích a záškodnický bojující proti nepříteli, byli tajně podporováni obyvateli okolních vesnic a měst vyznávajícími komunistickou ideologii. Lidé jim sháněli jídlo, oblečení i zbraně, v případě nutnosti je ukrývali u sebe doma.

Partyzáni jsou v prózách líčeni podobně jako sovětská armáda. V románu *Luba od partyzánů* je každý partyzán, se kterým se Luba setká, líčen jako milý a přátelský člověk, neztrácející v žádné situaci nadhled a smysl pro humor. Čtenářům jsou blízcí a sympatičtí díky zmínkám o osobním životě, který zanechali doma, a vydali se bojovat proti nepřátelským vojskům:

Partyzán za ním hleděl s úsměvem, jako by ho hladil. Snad i on měl někde takového kluka...⁸⁵

Děti se v prózách do bojů zapojují jako spojky a zásobovači. Často také stanou přímo uprostřed palby. Román *Pískle* vypráví o chlapci, který s kamarády pomáhá lidem trpícím fašistickou nadvládou, spolupracuje s komunisty ve městě a s partyzány a nakonec si zaslouží vyznamenání za věrnou a statečnou pomoc při boji s fašisty. Napínavý příběh ukazuje dětským čtenářům, že i jejich pomoc je při obraně země důležitá a neocenitelná.

Komunistická propaganda prezentuje kapitalisty, reprezentované převážně Američany a Němci, jako nepřátele socialistické vlasti. Jejich životním cílem je neustálé získávání bohatství, jehož, podle komunistické propagandy, dosáhnou jen s pomocí války. Komunistická ideologie se naopak prezentuje mírumilovně, jako ochránkyně světového míru. Je reprezentována zejména hrdiny Sovětského svazu, zvláště sovětskou armádou.

⁸⁵ Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949, s. 13.

7 Kritika náboženství a církve

Víra v Boha je pro komunismus nevítanou vlastností občanů. Ukazuje lidem, že je nad nimi síla, které mohou důvěřovat a svěřit se jí. Cílem komunistické ideologie je však to, aby ji lidé vnímali jako jediný možný náhled na svět. Jakákoli jiná ideologie je komunismu soupeřem a politickým protivníkem. Zvláště pak katolická církev, jež sjednocuje mezi obyvateli Československa mnoho věřících. Potlačení víry v Boha se komunistická ideologie se snažila dosáhnout otevřenými útoky na katolickou církev, zatýkáním a inscenovanými procesy s kněžími a řeholníky. Kritika víry a katolické církve se hojně objevovala také v životě dětí a mládeže zkoumaného desetiletí. V této kapitole rozdělíme odmítavý postoj komunismu k víře na prezentaci víry v Boha, prezentaci církve a jejích představitelů a na zobrazování věřících.

7.1 Prezentace křesťanských zásad

Komunistická ideologie se snažila předkládat víru v Boha jako nesmyslné vzývání neexistující síly. Děti v prózách jsou z náboženství zmatené, nechápou hlavní křesťanské zásady. Například samotný Ježíš je zobrazován jako slabý člověk, nebrání se bezpráví, kterého se na něm ostatní dopouští. Příkladem je citát z románu *Válkou narušení*:

Pan katecheta Štumpf na mne též silně působí vyprávěním o životě Kristově. Musím na to myslet, kudy chodím, dohaduji se, jak mohl Ježíš učinit tolik zázraků, a mám mu za zlé, že napomínal Petra, který uťal ucho jednomu z pochopů, když přišli Ježíše zatknout. To se mi zrovna nezdá, nerozumím, proč se Ježíš nebránil, když byl člověk spravedlivý a v právu.

A nemohu jíst ani spát po několik dnů po tom, co jsem slyšel, jak Ježíše vedou na Kalvarii a tam ho společně s dvěma lotry ukřižují. Dal se ukřižovat, aby spasil lidi... Je to tragické a nepochopitelné, je to hrdinství, jež obdivuji, ale neschvaluji. Asi proto, že z toho nejsem moudrý. Jen nešťastný, hrozně nešťastný.⁸⁶

⁸⁶ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 15–16.

Opakem slabého Ježíše je silný mladý komunista, který hrdinsky stojí za svým názorem a brání milovanou komunistickou ideologií. Místo křesťanských vzorů a hrdinů komunistická ideologie lidem podsouvá nové hrdiny Sovětského svazu. Například v románu *Pískle* se děti dozvídají o spisovateli Arkadiji Gajdarovi. Obraz spisovatelovy postavy můžeme přirovnat k postavě Spasitele, jehož odkaz přežije mnoho generací:

On už zemřel, padl v boji proti hitlerovcům, ale psal takové knížky, které si po válce budete číst. A pak je ještě budou číst vaše děti. Psal o takových malých chlapcích a děvčatech, jako jste vy tady. Gajdar měl rád dobré, statečné, nerozmazlené děti. Psal o nich knihy, a když přišel čas, šel za ně bojovat a padl, aby všechny děti mohly žít.⁸⁷

Záměrem komunistické ideologie je vytlačit křesťanské zásady a smýšlení a nahradit je obdivováním sovětských hrdinů.

7.2 Církev jako pokrytecká organizace

Církev, zosobňovaná církevními hodnostáři a řeholníky, je komunistickou propagandou líčena jako organizace zaměřující se jen na vlastní prospěch a ne na péči o duchovní život věřících.

Postavy kněží a dalších církevních hodnostářů jsou tajně spolčeny s bohatými pány a sedláky. Oproti oficiálnímu směřování církve k rovné společnosti Božích dětí však kněží v prózách hlásají, že někteří si jsou rovnější. Vzájemně si se statkáři a pány vycházejí vstříc a udržují chudý lid ve služebném postavení. Je to patrné v citátu z díla *Hoši z ratejny* Josefa Dvořáka:

Pánbůh to zařídil tak, že na světě musí být bohatí i chudí, že nad pracujícími musí být páni, tak jako každé stádo oveček musí mít svého pastýře a ten zas psa, který ty ovečky ochraňuje!⁸⁸

Dojem, který ve čtenářích zanechávají postavy kněží a řeholníků, je velmi negativní. Tyto postavy jsou charakteristické svým úlisným chováním.

⁸⁷ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 117.

⁸⁸ Dvořák, J.: *Hoši z ratejny*. SNDK, Praha 1955, s. 76.

Dětští čtenáři takovým zobrazením ztrácí důvěru v církev, velmi uznávanou zvláště na vesnicích. Faráři a řeholní sestry do té doby působili jako vesnická autorita, jejich názor byl pro obyvatele rozhodující. V analyzovaných prózách však zastávají většinou opoziční konzervativní názory. Na lid nemají velký vliv. V dílech jsou zachycováni v mezních situacích, kdy dochází ke zvýraznění jejich negativních vlastností. Příkladem je citát z knihy *Hoši z ratejny*:

Katecheta si pravdu kroutil po svém. Čím nepříjemnější mu bylo předsedovo přivítání, tím zkroušeněji sklonil hlavu na pravou stranu a obraceje oči k nebi, začal hovořit o tom, jak se nesluší, aby prostý člověk rušil staré a staletými vyzkoušené společenské řády.⁸⁹

Dalšími negativními vlastnostmi zobrazovaných kněží a řeholníků jsou pokrytectví a krutost. Takto jsou zobrazovány především řeholnice. Ke zvýrazňování nepříznivého obrazu církve slouží také skutečnost, že nejkrutějšími postavami jsou ženy. Žena, symbol lásky a bezpečí, se v křesťanském pojetí stává nelítostnou bytostí. Opět je to patrné v ukázce z románu *Děti velké lásky*:

Sotva se za nimi zavřely dveře kabinetu, otevřela jeptiška dveře na chodbu, vyklonila se a pracičkou na kohosi zakývala. Usmívala se při tom. Je odporné vidět, když se krysa směje. Právě s takovým výrazem pustila jeptiška do pokoje muže s placatou čepičkou a jednoho z jeho mrákotínských kumpánů. Šli rovnou k hlavám postele, každý s jedné strany. Jeptiška usedla na židli u stěny, zvedla oči ke kříži a začala se modlit.⁹⁰

Teprve až komunistická ideologie přináší v analyzovaných dílech spravedlnost a hojnost všem lidem. Má mnohem větší moc než víra v Boha. Následující citát z románu *Děti velké lásky*, zachycující pokračování scény z předchozí ukázky, přirovnává komunistickou ideologii k velké lásce.

Oba fízlové se zarazili. Lékařčin zrak je tlačil ke dveřím. Ustupovali. Najednou zmizeli i s jeptiškou jako zlí duchové.

⁸⁹ Dvořák, J.: *Hoši z ratejny*. SNDK, Praha 1955, s. 76–77.

⁹⁰ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 155.

Lékařka usedla na Růžinu postel. Vzala děvčátko do náručí a přitiskla je k sobě, jako by chovala své vlastní dítě. Toho dne její vyrovnaný, smířený život zmizel. Poprvé měla v srdci jasně roztříděnou velkou lásku a velkou nenávist. A v náručí měla dítě velké lásky. Myslíla na sílu, která dovede vychovat takové děti. Chtěla ji poznat.⁹¹

Komunistická ideologie diskreditovala katolickou církev nejen vytlačováním křesťanských symbolů, ale též negativním vyliččením představitelů církve.

7.3 Zobrazované postavy věřících lidí

Věřící lidé jsou v analyzovaných dílech vždy zobrazováni negativně. Postavy věřících se například chovají jako poslušné ovce, slepě následující pastýře. Nevidí, že je, podle komunistické propagandy, jejich víra odkloňuje od správného a rozumného uvažování a že je kněží obelhávají a překrucují pravdu, jako je to patrné v románu *Pískle*:

Ona si Terka myslí, že kdyby pámbíčkovy nohy ukousala, že se bude mít líp. Páni byli a budou, pokora tě dovede do království nebeského, socialisti jsou ancikristi... To je všechno moudro, co si přináší z kázání, a pak to pořád repetí. Před pány by se pořád klaněla, ale z kluka by duši vytloukla. Jako kdyby za to mohl Eman, a ne páni, že má dvacet korun za celý den praní.“⁹²

Druhým typem věřících postav jsou lidé bohatí, kteří využívají svého postavení a pokrytecky se modlí k Bohu, v něhož stejně nevěří. Příklad nalezneme v románu *Děti velké lásky*:

Modlílkům se katechetova řeč líbila. Bylo to pár bohatých sedláků, kteří tvořili zpěvácké bratrstvo, štědře podporované obcí za to, že chodili zpívat na kůr. Za prozpěvování při pohřbech si dávali platit zvlášť. A byli také členy obecního zastupitelstva, někteří i radními, kde hospodařili tak, že z toho nikdy neměli škodu; dělili se o dřevo z obecních lesů, obecní louky a pole si pronajímali za pakatel jen mezi sebou nebo mezi svým příbuzenstvem.⁹³

⁹¹ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 157.

⁹² Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 65.

⁹³ Dvořák, J.: *Hoši z ratejny*. SNDK, Praha 1955, s. 77.

Zobrazování věřící lidé mají často špatné vlastnosti, nekorespondující s vlastnostmi dobrého křesťana. Je to například lakota, chamtivost nebo nepřejícnost. Nejčastější špatnou vlastností je však nepřiměřená krutost, mnohokrát vybíjená i na dětech, čímž se negativní obraz věřících ještě více zesiluje. Příklad nalezneme v románu *Válkou narušení*, kdy hlavní hrdina Standa popisuje poměry v sirotčinci:

Neboť v sirotčinci je hlad a k němu i bití. Milosrdnější je slečna vychovatelka, protože ona sirotky jen políčkuje. Stará pobožná hospodyně rozbíjí o chovance sirotčince velké kuchyňské vařečky a jiné dřevěné náradí, které mívá právě po ruce. A tak hoši i děvčata často hrají všemi barvami.⁹⁴

V analyzovaných dílech jsou překrucována tradiční zobrazení Boha a svatých. Podle lidové tradice sídlí Bůh na nebesích, odkud má rozhled na celý svět, kterému panuje. Komunistická propaganda však prezentuje tento obraz tak, že Bůh sídlí tak vysoko, aby neslyšel nařikání chudých z malých chaloupek, jen chválu bohatých z velkých a honosných domů a kostelů. Lidé se proto orientovali spíše na okrajové, často místní, světce, kterým svěřovali svá trápení. Patrné je to v románu *Děti velké lásky*:

Sama chodila do kostela, protože ji tak vychovali a také, že si tam trochu odpočinula a sebrala myšlenky. A pak obvykle začala rozmlouvat, ale ne s Pánembohem. Ten se jí zdál příliš vzdálený a vznešený, asi měl čas starat se jen o velké věci. To u malého oltářičku blízko u vchodu byl svatý Antonín. S tím si mohl člověk popovídat, mohl si mu postěžovat, i o pomoc ho požádat, tak, po sousedsku. Proto se také na něj nikdy nehněvala. Když nepomohl, třeba nemohl, však pomůže, až to půjde.⁹⁵

Naprostým opakem zobrazovaných věřících postav jsou komunisté. Prezentují se jako moderní, uvědomělí lidé, kteří v Boha nevěří. Vědí totiž, že Bůh neexistuje a žádné modlitby lidem nepomůžou. Jedinou jistotou je pro ně komunistická ideologie a vidina nové, spravedlivé společnosti, o kterou se

⁹⁴ Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953, s. 44–45.

⁹⁵ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 23.

však sami musí zasloužit. Příkladem je opět citát z knihy *Děti velké lásky* Aleny Bernáškové:

„Žádný Pánbůh nám nepomůže, musíme si pomoci sami,“ řekla jednou její nejstarší dcera a tím to bylo vyřízeno. (...) Pravda, děti už měly jinou víru. Odmítaly snášet pokorně osud. Chtěly si vydobýt jiný, lepší.⁹⁶

Podobně jako komunisté jsou zobrazeni i lidé původně věřící, postupně však ztrácející víru. Nakonec se také přikloní ke komunistické ideologii, která je v dílech zobrazována jako lidem bližší, s níž se mohou více ztotožnit, a víru v Boha zcela opustí. Typické je svobodné rozhodnutí postav o existenci či neexistenci Boha. Je to patrné v ukázce z díla *Děti velké lásky*:

Ale ona sama si v posledních měsících rozhodla, že Pánbu není. Ten vzdálený a vznešený, o kterém si vždycky myslila, že se stará jen o velké věci, není.⁹⁷

Dětští čtenáři jsou pomocí četby nepřímě odrazováni od vstupu nebo setrvávání v církvi a od víry v Boha. Podle komunistické propagandy je víra v Boha zaostalá lidská vlastnost a v existenci Boha věří jen slabí a omezení nebo vychytralí a neupřímní lidé.

⁹⁶ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 23–24.

⁹⁷ Tamtéž, s. 162.

8 Pionýr jako hlavní hrdina

Postavami pionýrů a pionýrskými kolektivy v analyzovaných dílech jsme se zabývali již ve druhé kapitole Kolektivismus. Nyní se blíže zaměříme na pionýry z hlediska jejich vlivu na druhé děti, na rudý šátek jako poznávací znak pionýrů a na literární vzory dětí a mládeže.

Pionýři reprezentují mládež, vychovávanou podle zásad komunistické ideologie. Jediným úkolem organizací, sjednocujících děti a mládež, je výchova nových generací komunistů, jak je to zachyceno v *Pionýrské encyklopedii 2*, určené vedoucím oddílů: „Za svůj prvořadý úkol pokládají vychovávat svazáky, pionýry a jiskry tak, aby se již v dětských letech naučili chápat zájmy a potřeby socialismu v naší vlasti, zájmy světové socialistické soustavy jako své vlastní zájmy, aby se seznamovali s politikou Komunistické strany Československa, přijímali ji a nelitovali svých sil ke splnění úkolů a nadějí, které strana v mládež klade.“⁹⁸

K podporování pozitivního smýšlení mládeže o komunistické ideologii pomáhala také literatura, v níž byli hlavními postavami pionýři, statečné a čestné děti. K nim se dětská čtenářská veřejnost mohla snadno připodobnit.

8.1 Pionýr vzorem pro ostatní děti

Pionýr je vzorné dítě, které jde ostatním dětem příkladem. Dobře se učí, pomáhá, kde je potřeba, dá se na něj spolehnout a je čestný. V analyzovaných dílech se čtenáři často setkávají s vyjádřením požadavků na chování a jednání pionýrů. Například v románu *Hedvábné vlákno* si otec povídá s Lubošem a připomíná mu jednu zásadu pionýrů:

Myslím, že každý pionýr má jednat samostatně, že se nesmí bát žádné překážky.⁹⁹

Stát se pionýrem je v analyzovaných prózách cílem a snem každého dítěte. Na konci příběhů většinou celá skupina dětí přistupuje ke složení slibu. Rodiče dětí inklinující ke komunistické ideologii směřují také své děti

⁹⁸ Svatoš, Z. a kol.: *Pionýrská encyklopedie 2*. Mladá fronta, Praha 1978, s. 19.

⁹⁹ Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956, s. 117.

ke komunistické ideologii. Ty, co ještě nejsou pionýry, motivují k tomu, aby se brzy pionýry staly, jako je tomu v románu *Nová směna*, kdy se Petrova maminka loučí se synem v první den do školy:

Ať jsi celý rok zdravý, ať se ti práce daří, ať je z tebe opravdový pionýr.¹⁰⁰

Složení pionýrského slibu a přijetí mezi ostatní pionýry často mění chování dětí. Například v románu *Nová směna* se vyskytuje postava rozpustilého chlapce Roháčka, který se ke konci knihy úplně proměňuje:

Děti stály u zábradlí před vchodem do školy; vytáhlý Roháček na něm dnes nebalancuje jako první den školního roku. Stojí čisťounký, vymydlený; světlé vlasy má rozčísnuty pečlivou pěšinkou a sem tam si sáhne na cípy šátku.¹⁰¹

Být pionýr tedy neznamena jen příslušnost k organizaci, ale i určitý typ chování a jednání, které se automaticky od pionýrů očekává. Je to patrné v ukázce z románu *Nová směna*, kdy ředitelka promlouvá k třídě, která se zavázala nepodvádět a lépe se učit:

Dozvěděla jsem se totiž od vašeho třídního pana učitele, že se chcete poctivě učit, nenapovídat, neopisovat, tedy chovat se ve škole jako pionýři.¹⁰²

Pionýři, dětští úderníci, nadšeně plní všechna očekávání ostatních a radostně se zapojují do budování a obrany země a národa.

8.2 Rudý šátek jako reprezentační symbol

Rudý šátek symbolizuje mnoho skutečností. Komunistickou ideologii, budování vlasti nebo výběrovost. Pionýrem se mohly stát jen některé děti, které se dobře učily a vzorně se chovaly. Šátek byla jejich vizitka a rozpoznávací znamení. Je tedy symbolem vzorného chování a vyznávání komunistických idejí. V románu *Nová směna* je šátek největším vyznamenáním, kterého se dětem může dostat. Velice si ho tedy považují:

¹⁰⁰ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 13.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 177.

¹⁰² Tamtéž, s. 84.

Červený šátek – cože to znamená? Největší vyznamenání chlapce nebo děvčete, těch, kteří se chovají čestně, pionýrsky.¹⁰³

Děti dosud nepatřící mezi pionýry jim šátky závidí. Je to viditelný znak příslušnosti k elitní skupině. Ukázka z románu *My ze Slunečné* líčí touhu hlavního hrdiny dostat se mezi pionýry. Jedním z hlavních důvodů je přání nosit rudý šátek:

Co jim závidím, jsou ty šátky, jako má Jitka Šabatová, Rudla Škopek nebo Jarmil Dlabal a ostatní. Kdekdo si jich všimne a hned taky každý ví, že ten, co má rudý šátek na krku, se dobře učí.¹⁰⁴

Jako symbol komunistické ideologie je šátek vnímán při skládání pionýrského slibu. Děti jsou přijímány mezi opravdové budovatele vlasti a rudý šátek je symbolem nové, komunistické společnosti. Příklad nalezneme v románu *Děti velké lásky*:

Ten šátek znamená, že vás strana a dělnická třída přijímají do řad svých nejmladších bojovníků. Jsou v něm zkušenosti, láska a krev, prolitá v boji za spravedlivý svět. To je svět, který zvítězí. První zkoušky máte za sebou. Osvědčili jste se. Ale teď to půjde dál a nebude to lehký boj ani lehké vítězství. A pionýrský šátek je závazek, že neklamete.¹⁰⁵

Pionýrská organizace reprezentuje komunistické uspořádání společnosti, kde si je každý roven. Ve skutečnosti ale byly pionýrské děti upřednostňovány před ostatními. Komunisté tak dávali nenápadně najevo, že lidé vyznávající komunistickou ideologii jsou lepšími než ti druzí.

8.3 Literární vzory pro pionýry

Dětským postavám v analyzovaných dílech jsou předkládány vzory a ideály, ke kterým mohou vzhlížet. Jsou to vzory ze skutečného života, ať už reálně existující osoby nebo literární postavy. Dětská čtenářská analyzovaných děl tedy čtou stejné knížky a jsou ovlivňováni stejnými

¹⁰³ Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952, s. 59.

¹⁰⁴ Nový, J.: *My ze Slunečné*. SNDK, Praha 1952, s. 12.

¹⁰⁵ Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954, s. 165.

osobami jako protagonisté analyzovaných próz. Čtenáři se tak mohou lépe ztotožnit s hrdiny těchto příběhů a mohou ještě intenzivněji příběhy v analyzovaných prózách prožít.

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, děti v románu *Pískle* poznávají osobnost spisovatele Arkadije Gajdara a jeho román *Timur a jeho parta*. Děti kolem Písklete se přirovnávají k Timurovi, snaží se být takovými hrdiny, jako je on:

Škoda, že jsme tu knížku nemohli hned číst! To musilo být něco! Podíval jsem se na kluky a děvčata a začal jsem cítit takové divné teplo kolem žaludku. Dívali se na mne. A já hned poznal, že se každý přirovnává k Timurově partě a na mne se dívají proto, že jsem trochu jako Timur.¹⁰⁶

Dalším dětským hrdinou, který učaroval dětským postavám v analyzovaných románech, je Pavlík Morozov. O tom povídá učitel při přípravách založení pionýrského oddílu v románu *Žula Fako – Cikán* Jiřího Binka. Ruský chlapec byl komunistickou propagandou dětem v celém Sovětském svazu předkládán jako prototyp sovětského hrdiny, který obětuje dokonce svou rodinu pro rozvoj vlasti.

Mezi ideály dětí se objevovali také vojáci a bojovníci. V románu *Chata v Sedle* Vladimíra Svobody si děti čtou ukázky z knihy *Za námi Moskva* sovětského autora Aleksandra Beka. Děti v nich nacházejí paralely k jejich pobytu v horách a následně usilují o to, aby se svým jednáním a statečností co nejvíce přiblížili zobrazovaným vojákům.

Skupina chlapců v próze Donáta Šajnera *Tovaryši* nachází svůj vzor v Rudé armádě, následně v knize *Mladá garda* Aleksandra Fadějeva. Chlapci si založí skupinu s názvem „Tovaryši“ a pomáhají lidem ve vesnici. Když jim soudruh Cílek věnuje knihu *Mladá garda*, chlapci plně pochopí význam své práce a pustí se do pomáhání a přesvědčování ostatních s novou chutí.

¹⁰⁶ Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954, s. 117–118.

Komunistická propaganda prosazovala mezi dětmi a mládeží také osobnost Julia Fučíka. V analyzovaných dílech se však zmínka o této osobnosti vyskytuje jen v jednom románu, nebudeme jej tedy dále rozebírat.

Literárními vzory se kromě oficiálních, komunistickou propagandou hojně propagovaných, stávají i samotné hlavní postavy analyzovaných románů. Dětská čtenářská u nich naleznou modely chování, kterými se mohou řídit.

9 Závěr

Cílem této diplomové práce bylo na konkrétních prózách ukázat, jak se v literatuře pro děti a mládež období od roku 1949 do roku 1959 odrážela komunistická propaganda.

Na začátku práce jsme si stanovili několik oblastí, kterým se komunistická propaganda věnovala. Analýzou vybraných próz s dětským hrdinou, určených dětem od 12 let, jsme zjistili, že autoři dávají takový důraz na splnění požadavků komunistické propagandy, až tím klesá umělecká úroveň textů.

Hlavním záměrem autorů próz je vychovat novou generaci komunisticky smýšlejících občanů. Příběhy se stávají schematickými, uplatňuje se černobílé vidění světa, postavy jsou líčeny ploše a jednostranně.

Tématem se stává založení družstva ve vesnici, obnovení továrny po válce, nepodvádění ve škole, napravení třídního kolektivu nebo vstup dětí do Pionýrské organizace. Dětská čtenářská literatura si čtením analyzovaných próz vštěpuje hlavní zásady komunistické ideologie.

Typický pro analyzované prózy je důraz na kolektivismus, líčený jako jediné řešení hrdinových problémů. Zvýrazňována je pozice pionýrského kolektivu, prezentovaného jako základ nového uspořádání společnosti. Bez výjimky odmítanými se staly kolektivy jiné než pionýrské, například skautská organizace. Kolektiv je vyzdvihován nad individualitu, jež je pro komunistickou propagandu nežádoucí a asociovaná se zápornými dětskými postavami. Ty jsou trestány za své nekolektivistické chování nucenou samotou a izolací. Následně se samy přikloní ke kolektivu a komunistické myšlence. Stejně jako individualismus je odsuzováno i soukromé vlastnictví, spojované se zápornými postavami bohatých majitelů továren a statkářů, vykořisťujícími dělníky a chudší sousedy.

Hlavními postavami děl jsou převážně pionýři, již se snaží vést ostatní ke komunistické ideologii a jsou pro další děti vzorem a ideálem. Přijetí do Pionýrské organizace změní chování dětí. Být pionýrem zaručuje vzorné

chování a reprezentativní vystupování. Rudý pionýrský šátek je symbolem výběrovosti elitní organizace a budování vlasti v čele s komunistickou stranou.

Zaměřili jsme se také na vzory a ideály, které komunistická propaganda dětem předkládala. Zajímavostí je, že postavám v analyzovaných prózách jsou předkládány totožné vzory jako dětským čtenářům. Ti se tak s těmito postavami mohou lépe ztotožnit a intenzivněji jejich příběh prožít.

Nejradikálněji jsou v dílech zobrazovány postavy továrníků, sedláků, církevních představitelů a nepřátelských vojáků. Naopak postavy inklinující ke komunistické ideologii pomáhají protagonistům vyřešit jejich trápení.

Další oblastí, které se komunistická propaganda věnuje, je budování vlasti. Na to jsme se v práci zaměřili z hlediska údernických hnutí ve školách a v továrnách. Úderníci jsou zobrazováni jako neúnavní budovatelé, neustále soutěžící o vyšší výkon v práci a o dosažení lepších výsledků. Osobní život úderníků je v analyzovaných prózách zmiňován jen minimálně. Jediné, čemu se věnují, je totiž práce v továrně a budování vlasti. Fyzické projevy těla nejsou u úderníků zachycovány, čtenáři je vnímají téměř bezpohlavně. Ženy a dívky zastávají v továrnách mužská povolání a svěřené úkoly plní často lépe než muži.

Také mládež se do údernického hnutí zapojuje. Dětské úderníci se chovají vyspěleji než ostatní děti, mluví vybraně, jsou čestní a spolehliví a podněcují další k budovatelskému nadšení a aktivitě.

Prózy se odehrávají jen ve dvou typech prostředí, nepočítáme-li prostředí školy. Vesnice je reprezentována chudými vesničany a statkáři vykořisťujícími okolí. Jediným zaměřením venkova je zemědělství.

Prózy odehrávající se ve městě zachycují převážně prostředí továren. Ty nejlépe vyjadřují důraz na kolektivismus, vyzdvihují práci dělníků a jsou symbolem znovuoobnovení země po druhé světové válce.

Zajímavý je také způsob zobrazování techniky. Stroje patřící továrníkům a ubírající lidem práci líčí komunistická propaganda odmítavě. Když se ale dělníci zmocní továren nebo když zemědělci vstoupí do

jednotného zemědělského družstva, stroje začnou vnímat jako nástroj pokroku, budoucnosti a míru. Symbolem mírové techniky se stává traktor.

Zatímco dnes jsou obdivováni lidé vzdělaní, jako lékaři a právníci, v analyzovaných prózách jsou vyzdvihovány dělnické profese, které vyšší vzdělání téměř nepotřebují. Komunistická propaganda vyzdvihuje dělníky a horníky jako zástupce lidu a jako ty, kterým teď patří republika. Oproti nim představují zemědělci zastaralé uspořádání společnosti, nevzdělanost a nepokrokovost.

Komunistická propaganda dále zdůrazňovala socialistické vlastenectví, hrdost ne na národ, ale na třídu a na začlenění Československa do Sovětského svazu. To se v každodenním životě obyvatel projevovalo velkolepými oslavami svátků a svátečními průvody, líčenými vždy jako krásné, vznešené události, do kterých se postavy radostně zapojují.

Komunistická propaganda měnila prezentaci českých dějin. Některé etapy vyzdvihovala a některé odsuzovala.

Analyzované prózy se nevyhnuly zobrazování válek. Ty komunistická propaganda opět využívá ve svůj prospěch a za všechny války a boje viní kapitalisticky smýšlející osoby a společnosti. V případě boje komunistů je však válka líčena jako boj za mír a svobodu. Rozdílně jsou zachycováni vojáci nepřátelští, reprezentovaní Američany a Němci, a vojáci socialističtí, zastupovaní převážně Rudou armádou a partyzány, líčenými přívětivě a mile.

Velký prostor věnuje komunistická propaganda zobrazení církve a víry v Boha, které se snaží všemi prostředky potírat. Věřící lidé jsou znázorňováni buď jako hloupí, nebo vychytralí. Církev je líčena jako pokrytecká organizace, která jen shromažďuje bohatství a klame věřící. Postavy představitelů církve se vyznačují svou krutostí a nesnášenlivostí.

Z naší práce je patrné, že v literatuře pro starší děti a mládež je zobrazení světa ukázáno černobíle jako v pohádkách pro nejmenší děti. Dětská čtenářská tak měli přebírat pohled na svět pokřivený komunistickou propagandou, rozdělený na dobrý komunistický a zlý kapitalistický.

Seznam zdrojů

Primární literatura

- Beneš, K. J.: *A přece se dočkal*. SNDK, Praha 1952.
- Bernášková, A.: *Děti velké lásky*. SNDK, Praha 1954.
- Bínek, J.: *Žula Fako – cikán*. SNDK, Praha 1953.
- Cach, V.: *Tajemství Anny Marie*. SNDK, Praha 1958.
- Dvořák, J.: *Hoši z ratejny*. SNDK, Praha 1955.
- Káňa, V.: *Válkou narušení*. SNDK, Praha 1953.
- Kloboučník, J.: *Návrat*. SNDK, Praha 1958.
- Lukášová, R.: *Nová směna*. SNDK, Praha 1952.
- Majerová, M.: *Bruno anebo Dobrodružství německého chlapce v české vesnici*. SNDK, Praha 1953.
- Mand'ák, Z.: *Hedvábné vlákno*. SNDK, Praha 1956.
- Mareš, J.: *Pískle*. SNDK, Praha 1954.
- Morávek, J.: *Kytka zelená*. SNDK, Praha 1953.
- Nový, J.: *My ze Slunečné*. SNDK, Praha 1952.
- Omelka, Fr.: *Začalo to v III. A*. SNDK, Praha 1953.
- Reitmannová, J.: *Velká voda*. SNDK, Praha 1959.
- Svoboda, Vl.: *Chata v Sedle*. SNDK, Praha 1951.
- Šajner, D.: *Tovaryši*. SNDK, Praha 1953.
- Šmahelová, H.: *Mládí na křídlech*. SNDK, Praha 1956.
- Šmahelová, H.: *Velké trápení*. SNDK, Praha 1957.
- Vaňátko, V.: *Luba od partyzánů*. SNDK, Praha 1949.
- Vaněček, A.: *Sklářská bouře 1890*. SNDK, Praha 1953.

Sekundární literatura

- Bauer, M.: Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století. H&H, Jinočany 2003.
- Bugajev, E. I.: Komunistická propaganda: otázky teorie a metodiky. Nakladatelství Svoboda, Praha 1977.
- Catalano, A.: Rudá záře nad literaturou. Host, Brno 2008.
- Čeňková, J. a kol.: Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury. Portál, Praha 2006.
- Čermák, Fr., Cvrček, V., Schmiedtová, V. (eds.): Slovník komunistické totality, NLN, Praha 2010.
- Dubrovinová, L. V.: Dětská literatura s hlediska úkolů komunistické výchovy. SNDK, Praha 1953.
- Formánková, P.: Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistické propagandy (1948–1956). In: Budil, I. T., Zíková, T. (eds.): Totalitarismus 2. FF Západočeské univerzity, Plzeň 2006.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, Vl.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury I. Albatros, Praha 1973.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, Vl.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury II. Albatros, Praha 1976.
- Chaloupka, O. – Nezkusil, Vl.: Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury III. Albatros, Praha 1979.
- Knapík, J.: Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948–1950. Nakladatelství Libri, Praha 2004.
- Komárek, M.: Dějiny českého jazyka. Host, Brno 2012.
- Macura, Vl.: Šťastný věk. Pražská imaginace, Praha 1992.
- Stejskal, V.: Cesty současné literatury pro děti. SNDK, Praha 1960.
- Svatoš, Z. a kol.: Pionýrská encyklopedie 1. Mladá fronta, Praha 1978.
- Svatoš, Z. a kol.: Pionýrská encyklopedie 2. Mladá fronta, Praha 1978.
- Šnobl, J.: Bibliografický soupis knih, časopisů a jiných publikací edice SNDK. SNDK, Praha 1966.

Toščenko, Ž. T.: Teorie a praxe komunistické výchovy. Nakladatelství Svoboda, Praha 1983.

Urbanová, S.: Meandry a metamorfózy dětské literatury. Votobia, Olomouc 2003.

Internetové zdroje

Marjánko, B.: Československý svaz mládeže (ČSM), Socialistický svaz mládeže (SSM). Dostupné z: <<http://totalita.cz/vysvetlivky/csm.php>> [cit. 17. 2. 2014].

Vlček, T.: Propaganda, 4 základní postupy propagandy. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/propaganda_4zp.php> [cit. 11. 2. 2014]

Anotace

Autor: Lenka Fričerová

Katedra, fakulta: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity
Palackého v Olomouci

Název: Odraz komunistické propagandy v prózách s dětským hrdinou 50. let
20. století

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radek Malý, Ph. D.

Počet znaků: 117 937

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 42

Klíčová slova: komunistická propaganda, literatura pro děti a mládež, prózy
s dětským hrdinou, kolektivismus, individualismus, budování vlasti,
vlastenectví, kapitalismus, nenávisť k válce, boj za mír, kritika náboženství,
Pionýrská organizace

Resumé: Práce se na vybraných prózách literatury pro děti a mládež
vydaných mezi lety 1949 a 1959 v Československu snaží zmapovat hlavní
oblasti komunistické propagandy a jejich zobrazení v literatuře pro děti
a mládež. Po teoretickém uvedení do problematiky a situace v literatuře
v padesátých letech rozebírá kolektivismus, budovatelství, vlastenectví,
vyzdvihování dělníků a horníků vůči upořádání zemědělce, nenávisť vůči
kapitalismu a válce, boj za mír, kritiku náboženství a postavu pionýra jako
hlavního hrdinu příběhů.

Summary

Purpose of the Master's thesis was to show the representation of the Communist propaganda in the fiction with child protagonist issued from 1949 to 1959.

Idea of collectivism is very important in these stories. It is considered to be the only solution of the protagonist's problems. Young Pioneer collective is seen as a basis of a new society organization. Collectivism is praised and individualism which is associated with the negative characters is unwanted. Also, possession of a private property is condemned and associated with negative characters of rich factory owners and landowners.

Main characters of analyzed books are the Young Pioneers. They try to lead the other children towards the Communist ideology and they are perceived as their ideals. Children, who believe that ideology, are considered to be mature, honest and reliable.

Communist propaganda is also represented in reconstruction of the country. The best workers are only the tireless ones. Female characters hold the jobs which are considered to be more suitable for men. In addition to that, female characters fulfill their tasks often better than men.

Also, all stories usually take place in one of the two different spaces (we do not count the school in), i.e. the countryside and city. The former is represented by poor villagers and rich landowners. The stories in the latter mainly take place in the factories, as it is the most suitable place to display the collectivist idea. Factory workers are praised for rebuilding of the republic after the World War II.

Furthermore, the Communist propaganda is presented also in the topics dealing with technology and the machinery. If machines are property of the factory owners, communists consider these machines and their owners to be their enemy. However, if the factory belongs to the working men, machines are perceived as good and helpful.

Moreover, this propaganda places factory workers and miners in the position of representatives of the people. On the other hand, farmers represent the old organization of the society and ignorance.

In the analyzed fictions, socialistic patriotism, pride of the social class and the integration of the Czechoslovakia into the Soviet Union was also often displayed. Grand celebrations of the feasts and big parades are a usual part of people's lives.

The stories also depict the war. The communists blame the capitalists for the wars and the killing. But if the communists fight, it is presented as the fight for the peace and freedom.

Also, the belief in God and the church is displayed in the stories. Religious people and the priests are persecuted in these stories.

In the end, we can see that the Communist propaganda divided the world into black and white color spectrum. The readers were supposed to make their opinion on the world through the distorted Communist propaganda. Therefore, people were divided into the good communist and bad capitalist.